

Matej Medvecký

Červená kapela na Slovensku?

V priebehu leta 1941 dostali lídri Sovietskeho zväzu zo zahraničia viacero varovných signálov o nemeckých prípravách na útok proti svojej krajine. Zrejme najznámejšie je varovanie od špióna Richarda Sorgeho, ale poznáme aj ďalšie. Známe je priame varovanie, ktoré Josifovi Stalinovi zaslal britský premiér Winston Churchill, ale aj presnejšie či menej presné termíny hlásené inými spolupracovníkmi sovietskych spravodajských služieb, prípadne hlásenia z výsluchov sabotérov či dezertérov, zajatých v posledných týždňoch pred začatím bojov. Z kategórie menej známych sú tie, ktoré minimálne v júni 1941 prúdili aj zo Slovenska. V krajine v tom čase pôsobili dvaja agenti sovietskej vojenskej rozvedky, vtedy 4. oddelenia Generálneho štábu Červenej armády. Obom mužom sa podarilo vytvoriť funkčné spravodajské siete, ktoré po vypuknutí vojny začali pretvárať v zmysle zadaných pokynov na spravodajsko-diverzné. Išlo o osoby s priamymi bojovými skúsenosťami a so skúsenosťami s neregulárnymi (partizánskymi) bojmi a absolventov rozsiahlejšej prípravy v oblastiach, ktoré sú pre špiónov žijúcich pod falošnou identitou potrebné. Tento postup sovietskej vojenskej rozvedky treba považovať za efektívny, nakoľko „šéfagent“ či „rezident“ s priamymi vojenskými skúsenosťami, ako to bolo v tomto prípade, bol zárukou efektívnej práce skupiny a nachádzania vhodných riešení v čase, keď bolo treba improvizovať.

Pred posledným vysadením

Témou štúdie sú osudy siete, ktorú v roku 1940 na Slovensku vytvorili dvaja „nelegáli“ v službách sovietskej vojenskej rozvedky. Táto prípadová štúdia je zaujímavou ukážkou jej práce v mierových podmienkach, na prahu 2. svetovej vojny a po jej vypuknutí a čiastočne aj po jej skončení. Obaja hlavní aktéri, Heinrich Fomferra (vedúci skupiny) aj Hans Schwarz, mali v roku 1940, keď prišli na Slovensko, za sebou už pomerne pohnutú minulosť. Približuje ju Fomferrova policajná zápisnica z marca 1942, ktorá sa v odpise zachovala medzi spismi, týkajúcimi sa Imricha Suckého,¹ v pražskom Národnom archíve.² Fomferra³ v nej pomerne obsiahle opísal svoje angažovanie sa v Ko-

1 Imrich Sucký (1899 – 1973), príslušník československého a slovenského bezpečnostného aparátu v rokoch 1919 – 1945. Známy sa stal najmä svojimi zásahmi proti komunistickej ilegale v rokoch 2. svetovej vojny, s ktorými súvisel aj jeho únos z Viedne československou rozvedkou v roku 1957. O jeho osudoch pozri bližšie MEDVECKÝ, Matej: *Spravodajské eso slovenského štátu. Kauza Imrich Sucký*. ÚPN, Bratislava 2007.

2 NA, f. Ústredný výbor Komunistickej strany Československa (ďalej len ÚV KSČ), nezariadené spisy (ma-

munistickej strane Nemecka, v ktorej podľa vlastnej výpovede pôsobil od roku 1923. Niekoľko rokov pôsobil ako veliteľ oddielu paramilitantnej organizácie Roter Frontkämpferbund, koncom 20. rokov sa stal politickým vedúcim miestnej skupiny Essen – Stopenberg. Fomferru v roku 1930 vybrali za účastníka špeciálneho kurzu do Moskvy, pričom z jeho regiónu (Porúrie) sa na ňom mali zúčastniť štyri osoby. Fomferra vo svojej zápisnici spomína ešte budúceho špióna z mimoriadne dobrodružným osudom Johnnyho de Graafa (1894 – 1980)⁴ a Georga Schmitta (1899 – ?)⁵, ktorý bol funkcionárom Abteilung Militärpolitik Kommunistische Partei Deutschlands (AM KPD), teda akejsi spravodajskej služby nemeckej komunistickej strany. V Berlíne ich odchod do Moskvy organizovali Hans Kippenberger (1898 – 1937)⁶, poslanec a šéf AM KPD a Tuure Lehén (1893 – 1976) alias Alfréd Langer, fínsky komunista a inštruktor Kominterny. Na kurze sa podľa Fomferrovej výpovede okrem nemeckých komunistov, ktorých bola väčšina, zúčastnili aj komunisti z Československa, Maďarska a Juhoslávie. Frekventanti kurzu sa oslovovali len kryciami menami, podobne aj prednášajúcich, z ktorých ale Fomferra poznal napr. Hansa Pfeiffera (1895 – 1968), člena exekutívneho výboru nemeckej sekcie Kominterny. Prednášky sa týkali marxizmu-leninizmu, dejín VKS(b), „leninskej teológie“, vojenskej geografie, topografie, stratégie a taktiky, metodiky stopovania a pozorovania, zbraní, výbušnín, pouličných a partizánskych bojov.⁷ Frekventanti sa po jeho skončení mali vrátiť do vlasti a tam pracovať pre vec „svetovej revolúcie“, teda podieľať sa na prípravách ozbrojeného povstania. Tak aj Fomferra odcestoval začiatkom roku 1931 späť do Nemecka, kde sa zapojil do ilegálneho aparátu Komunistickej strany Nemecka. Počas ďalšieho pôsobenia v Nemecku sa mu podarilo získať kontakt v Kruppových závodoch v Essene a priniesť odtiaľ „podrobné správy“ o súčiastkach čerstvo vyvinutého tanku typu Landswerk Krupp A, ktorý vo svojej zápisnici označil ako pancierový križník vzor A, neskorší Panzerkampfwagen I.⁸ Teda v podstate mesiac až dva po skončení vývoja tohto tanku dispo-

teriál k Imrichovi Suckému), MV, Zápisnica napísaná dňa 12. 3. 1942 na Ústredni štátnej bezpečnosti v Bratislave za prítomnosti podpísaných, vypočúvaný je Heinrich Karol Fomferra.

- 3 Heinrich Fomferra (1895 – 1979) sa angažoval v nemeckej komunistickej strane už od 20. rokov minulého storočia (v rokoch 1915 – 1918 bol na vojne a potom pracoval 4 roky v tehelni a ako baník), kde zastával okrem straníckej funkcie aj post v ilegálnom vojenskom aparáte. V priebehu 30. rokov absolvoval v ZSSR viaceré špeciálne kurzy, zúčastnil sa v španielsku a napokon ho vyslali so spravodajským poslaním do strednej Európy. Po skončení 2. svetovej vojny pracoval v bezpečnostnom aparáte v rámci sovietskej okupačnej zóny a Nemeckej demokratickej republiky, mal blízko k ministrom pre štátnu bezpečnosť Wilhelmovi Zaisserovi. Neskôr pôsobil v pohraničnej strážii a Nemeckej ľudovej armáde.
- 4 Viac k nemu pozri ROSE, R. S. – SCOTT, Gordon D.: *Johnny: A Spy's Life*. Pennsylvania State University Press, University Park, Pennsylvania 2010.
- 5 Člen KPD od roku 1923. Do ZSSR emigroval v roku 1932, zahynul zrejme v rámci stalinských čistiek.
- 6 Nemecký komunistický politik, ktorý bol v roku 1928 zvolený za poslanca Reichstagu. Po nástupe nacistov vedúci AM KPD, neskôr emigroval do ZSSR, kde bol popravený v rámci stalinských čistiek.
- 7 NA, f. ÚV KSČ, nezaranené spisy, MV, Zápisnica napísaná dňa 12. 3. 1942 v Ústredni štátnej bezpečnosti v Bratislave za prítomnosti podpísaných, vypočúvaný je Heinrich Karol Fomferra.
- 8 Podľa kriminálneho radcu gestapa Otta Koslowského pracoval ešte pred nástupom Hitlera k moci v oblasti „priemyselná špiónáž“, a dokonca začiatkom 30. rokov 20. storočia získal pre ZSSR *hlavné konštrukčné plány pre pancierový voz značky „A“ v Kruppových závodoch...* ABS, f. Historický fond MV (ďalej len MV-H), a. č. H-751, výpis z prekladu z protokolu o výpovedi Otta Koslowského zo dňa 1. 4. 1947.

Matej Medvecký

novali v Moskve vyškolení exponenti nemeckej komunistickej strany presnými informáciami a nákresemi tejto zbrojárskej novinky. V roku 1932 padlo rozhodnutie o opätovnom vyslaní Fomferra do Moskvy, kde mal pri ďalšom kurze pôsobiť ako pomocný učiteľ. Prednášal o práci s výbušninami. Po nástupe Hitlera k moci sa do Nemecka nevrátil a pokračoval v „pedagogickej činnosti“ v rámci podobných kurzov, aké sám absolvoval. Ďalší kurz už viedol Langer-Lehén, Fomferra bol riadnym učiteľom a asistoval mu Karol Świercewski (1897 – 1947) alias Walter⁹, neskorší veliteľ 14. medzinárodnej brigády v Španielsku. Počas prípravy na ďalší kurz Fomferra absolvoval školenie Morseovej abecedy a šifrovania, na ktorom sa zoznámil aj s členom Nemeckej komunistickej strany Hansom Schwarzom (1909 – 1944), ktorý používal krycie meno „Otto“. Po skončení posledného, piateho kurzu získal Fomferra platené miesto v aparáte Kominterny. Podľa svojej výpovede však chcel odísť a na radu Lehéna-Langera požiadal o možnosť zapojiť sa do občianskej vojny v Španielsku, kam odcestoval na československý pas na meno Hans Laben. Po príchode do Madridu tam stretol viacerých svojich známych vrátane Lehéna-Langera a osôb, ktoré sa zúčastnili na moskovských špeciálnych kurzoch. Fomferra v krátkom čase skončil ako príslušník štábu elitného 5. pluku. Na pokyn talianskeho komunistu Vittoria Vidaliho (1900 – 1983), známeho aj ako „comandante Carlos“, pripravil sériovú výrobu mínometu vlastnej konštrukcie, ktorý skonštruoval ešte počas pobytu v Moskve. Následne odcestoval do Albacetu, kde sa formovala 13. medzinárodná brigáda, ktorej veliteľom sa stal Fomferrov známy z Moskvy Wilhelm Zeisser¹⁰ (1893 – 1958, vystupoval pod menom Werner Reissner, v protokole sa uvádza s jedným „s“). Fomferra tam cvičil ženistov a spravodajské tímy, neskôr v hodnosti kapitána prevzal velenie technickej roty 14. medzinárodnej brigády. V priebehu bojových operácií utrpel zranenie a pomôcť sa mu snažil jeho známy z Moskvy Hans Schwarz, ktorého pri tom tiež zranili. Po zotavení mali spolu sformovať partizánsky oddiel a odísť uskutočňovať diverzné úlohy do tyla nacionalistických vojsk. K tomu nedošlo, naopak Fomferra so Schwarzom odcestovali do Moskvy, kde spolu s ďalšími osobami absolvovali deväťmesačný špeciálny kurz (začal sa v máji 1937), zameraný na používanie rádiotechniky a výbušnín (tieto Fomferra pre značné skúsenosti s touto problematikou neabsolvoval). Ten sa už nekonal pod patronátom Kominterny, ale v gescii 4. (spravodajského) oddelenia generálneho štábu Červenej armády. Trvanie tohto kurzu sa natiahlo a po jeho skončení v auguste 1938 malo nasledovať vysadenie do zahraničia, k tomu ale neprišlo a Fomferra rok nerobil nič.¹¹ V apríli 1939 oboch mužov znova povolali „do služby“, absolvovali krátky kurz šifrovania a dostali inštruktáž, podľa ktorej ich hlavným pôsobiskom malo byť stredné a severné Nemecko. Sústrediť sa mali na vyhľadávanie

9 Generál Červenej armády, príslušník poľskej armády v ZSSR, od roku 1946 zástupca ministra národnej obrany Poľska.

10 Nemecký komunistický politik, prvý minister štátnej bezpečnosti Nemeckej demokratickej republiky.

11 Naopak podľa Fomferrovho medailónu, uverejneného na stránke Spolkovej nadácie pre spracovanie diktatúry SED, mal v auguste 1938 pôsobiť ako radista Johanna Wenzela (1902 – 1969), blízkeho spolupracovníka „veľkého šéfa“ Červenej kapely Leopolda Treppera (1904 – 1982). Pozri <https://www.bundesstiftung-aufarbeitung.de/Biographische%20Datenbanken-in-der-ddr-%2363%3B-1424.html?ID=850> (citované k 28. 11. 2017).

Červená kapela na Slovensku?

zbrojoviek, zisťovať relevantné informácie o produkcii ťažkých, ale aj ručných zbraní. V prípade vypuknutia nemecko-sovietskeho konfliktu mali pristúpiť aj k vykonávaniu sabotážnych akcií, pričom za týmto účelom si mali vopred pripraviť špecializované skupiny. Keďže Fomferra, rovnako ako Schwarz, boli osoby dobre známe nemeckej polícii, svoju činnosť mali organizovať z Maďarska a odtiaľ prostredníctvom obchodných spojení získavať kontakty na plnenie zadaných úloh. Za vedúceho skupiny určili Fomferru, ktorý na stranách svojej zápisnice vypovedal o ďalších zvláštnostiach a kuriozitách inštruktáže. Zodpovedný dôstojník, ktorý vystupoval pod krycím menom „Santi“, im mal počas nej zakázať kontakt s členmi ilegálnej komunistickej strany a súčasne im poradil, aby členov ilegálnych sietí v nemeckých zbrojovkách verbovali spomedzi oponentov režimu, napríklad komunistov. To sa samozrejme síce úplne nevylučuje, ale predsa len do istej miery paradoxné je. Prísne im zakázal kontaktovať sovietske diplomatické zastupiteľstvá, a keď, tak len v krajnom prípade. Vrcholom bol príkaz, aby sa obaja dostali na adresu, *na ktorú som sa mal po mojom príchode do Budapešti priblížiť. Ja som však tuto adresu zamietol s poznámkou, že by to pre mňa znamenalo nebezpečie a to preto lebo SANTI na moju otázku kto vlastne tento je, povedal mi, že i tento je vyslaný z Moskvy a pracuje pre IV. odd. gen. štábu Červenej armády, ale že už asi 4 mesiace nepracuje. Preto už dnes neviem, aká to bola adresa.*¹² V polovici apríla 1939 obaja muži, ako aj Fomferrova manželka, ktorá cestovala s ním a bola do veci zasvätená, dostali falošné cestovné pasy (švajčiarsky, fínsky a dánsky) a niekoľko stoviek dolárov. Pasy však mali nedostatky – dánsky, vystavený na meno Adolf Peter Malcher, nemohol použiť, pretože v ňom bola zle sfalšovaná pečiatka maďarskej hraničnej kontroly. Švajčiarsky pas na meno Richler naopak nepoužil preto, nakoľko sa v ňom nachádzala pečiatka hraničnej kontroly ZSSR, čo by mohlo upútať pozornosť maďarskej polície. V Budapešti sa špióni stretli, nepodarilo sa im však nadviazať spojenie s Moskvou. Obaja muži potom strávili istý čas na cestách, pretože mali v Paríži a Bruseli dohodnuté náhradné schôdzky, cesty sa však pre rôzne nepredvídané okolnosti predĺžili. V Belgicku Fomferru zastihlo aj vypuknutie 2. svetovej vojny a odtiaľto sa na príkaz Moskvy vrátil späť do Budapešti. Tam sa im aj naďalej na päty lepili problémy. Schwarz napokon priamo od istého úradníka sovietskeho diplomatického zastúpenia v Budapešti (Fomferra sa nazdával, že išlo o vojenského atašé) dostal vysielačku, s ktorou sa opakovane pokúšali o spojenie s Moskvou. To sa podarilo nadviazať len raz a dešifrovanie telegramu sa ukázalo byť pre chýbajúci kľúč značne komplikované.¹³ Preto vysielačku vrátil. Na základe tohto jediného dešifrovaného telegramu vylal Schwarza do Moskvy, tomu ale pri overovaní žiadosti na sovietskej ambasáde

12 NA, f. ÚV KSČ, nezaraďené spisy, MV, Zápisnica napísaná dňa 12. 3. 1942 na Ústrední štátnej bezpečnosti v Bratislave za prítomnosti podpísaných, vypočúvaný je Heinrich Karol Fomferra. Z kostrbatej štylistiky slovenskej polície to síce nemusí byť na prvý pohľad zrejmé, ale treba zdôrazniť nasledujúce: skutočnosť, že Fomferra dostal ako kontakt osobu, ktorá sa niekoľko mesiacov neozývala, je netradičné. Dôstojník rozviedky musel predpokladať, že ju mohli zatknúť maďarské bezpečnostné orgány, a predsa z formulára nie je zjavné, že by išlo o preverenie. Skutočnosť, že Fomferra tento kontakt odmietol, svedčí o jeho skúsenostiach a opatrnosti. Treba však mať na pamäti aj to, že protokol z výsluchu je za každých okolností problematický zdroj informácií.

13 Tamže.

Matej Medvecký

v Bukurešti oznámili, že je to omyl a má sa vrátiť späť do Maďarska. Obaja muži sa snažili získať kontakty na príslušníkov maďarskej armády, ale neúspešne. Schwarz sa zoznámil s istým maďarským rádioinžinierom, ktorý bol ochotný pomôcť im pri zostavovaní vysielačky, lenže tým vzbudil záujem polície. S odstupom času to Fomferra hodnotil ako pascu.¹⁴

Na Slovensku

Na základe predošlej skúsenosti mu kontakt na sovietskej ambasáde nariadil Maďarsko opustiť a odísť buď do Juhoslávie, alebo na Slovensko. Voľba padla na Slovensko, pretože to bolo jednoduchšie, resp. sa podarilo získať slovenské víza. Schwarz tam odcestoval na jar 1940 so švajčiarskym pasom, vystaveným na meno Hans Schreck. Fomferra medzitým pokračoval v práci v Budapešti na základe inštrukcií od svojho kontaktu z vyslanectva, ale nakoľko neovládal maďarčinu, nevelmi neúspešne. Preto aj jeho poslali na Slovensko, kde mal v Bratislave dohodnutú schôdzku s ďalšou kontaktnou osobou zo sovietskej ambasády, ktorá vystupovala pod menom „Fritz“. Na Slovensko odcestoval v decembri 1940 a v Bratislave sa náhodne na ulici stretol aj so Schwarzom, ktorý sa na základe inštrukcií z Moskvy čiastočne „osamostatnil“, a ktorý už s „Fritzom“ udržiaval spojenie.

Fomferra sa v krátkom čase odsťahoval do Piešťan, krycou legendou na pobyt v kúpeľnom meste bola liečba reumy jeho manželky.¹⁵ Všeobecne boli schôdzky s „Fritzom“ nie jednoduchá záležitosť a konali sa obvykle po filme v kine a pri podobných príležitostiach, čo „Fritz“ zdôvodňoval sledovaním sovietskeho zastupiteľského úradu zo strany slovenskej Ústredne štátnej bezpečnosti.¹⁶ Fomferra, ktorý bol prakticky bez spojenia a mal len príležitostný a veľmi sporadický kontakt so Schwarzom-Schreckom, schôdzky opakovane urgoval aj preto, aby získal vysielačku. Schôdzka, na ktorej mal prístroj od „Fritza“ dostať, bola dohodnutá na 22. júna 1941, pre vypuknutie nemecko-sovietskej vojny sa už ale neuskutočnila. Fomferra aj so svojou manželkou žil z dolárov, ktoré dostal ešte v Moskve, z príspevku 30 000 korún slovenských (Ks), ktoré dostal prostredníctvom Schwarza od „Fritza“ na jar 1941, a z pôžičiek od svojich kontaktov z Piešťan.

V Piešťanoch začal okolo seba postupne vytvárať sieť spolupracovníkov. Prvým z nich bol ženský lekár MUDr. Ľudovít Torma, bývalý príslušník armády Maďarskej republiky rád. Spolu ich zvidla vášeň pre šach, pri ktorej sa „oťukali“. Fomferra sa podľa vlastnej výpovede Tormovi zdôveril o svojom skutočnom poslaní a tento mu

14 FOMFERRA, Heinrich: V protifašistickém boji na Slovensku v letech 1940–1945. In: FALTYS, Antonín (ed.): *Z bojů za svobodu. Vzpomínky na společný boj československých a německých antifasistů II. Proti Hitlerovi*. Svoboda, Praha 1966, s. 223. Treba na margo jeho pamäti dodať, že v niektorých momentoch sú takpovediac „nadnesené“.

15 Tamže.

16 Ústredňa štátnej bezpečnosti existovala v rokoch 1940 – 1945. Jej pracovníci viedli vyšetrovania zločinov podľa zákona o trestných činoch proti štátu (č. 320/1940 Sl. z.). Väčšinu svojej existencie sa členila takto: 1. oddelenie – kancelária prednostu, 2. oddelenie – spravodajské, 3. oddelenie – národnostné, 4. oddelenie – (proti)komunistické, 5. a 6. oddelenie mali na starosti cenzúru a administratívne záležitosti. Viac pozri MEDVECKÝ, Matej: *Spravodajské eso slovenského štátu. Kauza Imrich Sucký*, s. 19–55.

Červená kapela na Slovensku?

sprostredkoval kontakty na ďalších potenciálnych spolupracovníkov a súčasne ho finančne podporoval. Fomferra sa ako kúpeľný hosť prechádzal po meste, navštevoval kaviarne a pohostinstvá, ako aj drobných remeselníkov, zoznamoval sa s ľuďmi, tipoval a nadväzoval kontakty. Ďalej sa zoznámil s cukrárom Jindřichom Jichom, ktorý mu pomáhal zamieňať doláre. Jeho prostredníctvom zaobstaral v lete 1941 úkryt na kopaniciach¹⁷ pre manželov Schwarzovcov, ktorí museli po výbuchu náhle opustiť svoj byt v bratislavskom Manderlovom dome¹⁸ (pozri nižšie) a jeho prostredníctvom tiež zistil informáciu o zatknutí sovietskeho výsadkára Vasiľa Kapišovského.¹⁹ Fomferra sa v Piešťanoch postupne etabloval. Ďalší jeho kontakt bol krajčír František Veselý, ktorému sa po čase predstavil ako agent z Londýna. Toto konvenovalo Veselého politickému presvedčeniu a následne opakovane obom sovietskym špiónom pomáhal so zabezpečením bytov bez policajného prihlásenia. Vo svojich spomienkach ale Fomferra tvrdil, že Veselého postavenie bolo dôležitejšie, než sa podarilo polícii v roku 1942 odhaliť: *Prostřednictvím svého příbuzného se mu podařilo dosáhnout mj. i spojení s velitelem oddílu ženistů v Novém Městě nad Váhem a jeho zástupcem a získat je ke spolupráci. Během dvou měsíců propašovali tito dva Češi z tábora (zrejme myslené z kasárni – pozn. autora) množství výbušnin a dalšího materiálu nezbytného pro uskutečnění určitých akcí. Bohužel jsme materiál nemohli osobně použít, protože jsme mezitím byli zatčeni.*²⁰

Koncom roku 1941 už boli obaja agenti dlhšie bez spojenia aj bez peňazí, a keďže Fomferra mal stále platný pas, odcestoval do Budapešti, kde chcel získať víza buď do Bulharska, alebo Turecka, a navštíviť tam sovietsku ambasádu. Neuspel, ale z peňazí, ktoré ešte mal, prispel na cestu Štefánii Schwarzovej-Schreckovej do Bulharska. Na prelome rokov 1941 a 1942 sa prostredníctvom mladého komunistu Tibora Ábelesa pokúsil napojiť na ilegálnu Komunistickú stranu Slovenska (KSS)²¹, vo februári 1942 však Fomferru aj s manželkou v Hlohovci zatkla polícia.

Viac stihol počas svojho pobytu na Slovensku vykonať Hans Schwarz. Do Bratislavy pricestoval v máji 1940²² na švajčiarsky pas na meno Franz Schreck a ako krytie si

17 Ide o oblasť Myjavské kopanice na juhozápadnom Slovensku, charakteristickú roztrúseným osídlením (nazývané aj samoty či lazy).

18 Manderlov dom, ľudovo nazývaný aj „manderlák“, sa nachádza v centre Bratislavy na súčasnom Námestí SNP. Postavili ho v rokoch 1935 – 1936 a išlo o prvú obývatel'nú výškovú budovu na Slovensku. Súčasťou komplexu bola v tom čase aj známa kaviareň Grand, v ktorej sa stretávalo mnoho politikov, vysokých štátnych úradníkov, umelcov či podnikateľov.

19 V. Kapišovského (1914 – 2002), neskoršieho člena Slovenskej národnej rady či poslanca Federálneho zhromaždenia, člena ÚV KSS a obeť honu na buržoáznych nacionalistov, pomohol odhaliť Rudolf Mišutka, rovnako sovietsky parašutista, ktorý neskôr pracoval pre Gestapo. Pozri napr. SYRNÝ, Marek: *Od odboja ku kolaborácii. Nárť problematiky spolupráce príslušníkov odboja so slovenskými a nemeckými orgánmi v rokoch 1939 – 1945 na Slovensku*. In: SYRNÝ, Marek a kol.: *Kolaborácia a odboj na Slovensku a v krajinách nemeckej sféry vplyvu v rokoch 1939 – 1945*. Múzeum SNP, Banská Bystrica 2009, s. 208–230.

20 FOMFERRA, Heinrich: *V protifašistickém boji na Slovensku v letech 1940–1945*, s. 226.

21 Najnovšie a veľmi vydarené spracovanie dejín komunistickej strany v období Slovenskej republiky v rokoch 1939 – 1945 pozri ČERNÁK, Tomáš – MOCKO, Martin: *Husák v odboji a SNP 1938 – 1945*. Marenčin PT, Bratislava 2016.

22 *Štátny archív Bratislava* (ďalej len ŠABA), f. Štátne zastupiteľstvo Bratislava, sp. zn. 940/1942, žaloba. O celej ceste podrobnejšie pozri napr. BYSTRICKÝ, Valerián: *Spolupráca antifaašistického hnutia na Slovensku s generálom Zaimovom*. In: *Slovanský prehľad*, 1987, roč. 73, č. 3, s. 224–225.

Matej Medvecký

zriadil firmu na obchod (export/import) s drevom, ale aj ďalšími komoditami.²³ Jeho správanie charakterizoval jeden z obchodných partnerov takto: *Videl som v Schreckovi typického obchodného zástupcu, ktorý sa snažil zachytiť sa do barsakeho (rozumej hocakého – pozn. autora) obchodu. Politicky so mnou sa nikdy nedal do rozhovoru, napokon stránil sa politických rozhovorov a vždy vyjadroval sa o tunajších pomeroch v loyálnom smysle. Snažil sa aj naučiť slovenskému jazyku.*²⁴ Sovietska ambasáda mu na zlepšenie jeho krytia a uľahčenie celkovej situácie (nevedel po slovensky) sprostredkovala sobáš so slovenskou občanou, Štefániou Križanovou²⁵, a v januári 1941 dostal od „Fritza“ aj vysielacku.

Budúci manželia Schwarzovci-Schreckovci sa poznali už z roku 1937, keď prežili krátku známosť v Prahe a po zosobášení (v decembri 1940) si boli blízki aj ľudsky.²⁶ Sama Štefánia pred políciou svoju situáciu a zapojenie do sveta špionáže opísala a vysvetľovala tak, že po návrate z Prahy, v roku 1939, si nevedela nájsť zamestnanie a snažila sa vycestovať buď do USA, alebo do Francúzska. V roku 1940 sa dozvedela o tom, že *sa môže priblížiť na ruskom vyslanectve a vyslanectvo [mi] dopomôže [k] tomu, že sa môžem dostať do Ruska.*²⁷ Navštívila teda zastupiteľský úrad ZSSR, avšak bez úspechu. V apríli 1940 navštívila vyslanectvo po druhý raz a povedala, že uvažuje nad cestou na čierno. Pred tým ju však úradníčka ambasády vystríhala a na základe toho si Schwarzová uvedomila, že *keď ma tam chytia, že ma zastrelia, alebo sa dostanem do emigrantského tábora. V tomto vkročil do tejto kancelárii jeden mne neznámy pán [...], ktorý sa ihneď spýtal písárky, ktorá práve hovorila so mnou, že o čo sa jedná, táto slečna povedala tomuto pánovi to samé, ako som jej to ja povedala, že by som chcela sa dostať na čierno do Ruska. Tento mne neznámy pán sa na mňa pozrel a zavolať ma do vedľajšej miestnosti, pravdepodobne to bola jeho kancelária. Tohoto neznámeho z vyslanectva ruského budem v mojej zápisnici volať Fritz, lebo som ho potom poznala pod týmto menom...*²⁸ „Fritz“ jej ponúkol menšiu sumu na prílepšenie, Križanová ich neprijala. Na rozlúčku jej povedal, aby sa vrátila o 2 týždne, že možno bude mať pre ňu prácu. Pri ďalšej návšteve jej „Fritz“ ozrejmil, že *sa môžem dostať do Ruska až v takom prípade, keď sa vydám za jedného ruského štátneho občana, tým nadobudnem ruskú príslušnosť a potom sa môžem dostať do Ruska. Ja som odpovedala Fritzovi, že to nejde tak chytro (rozumej rýchlo – pozn. autora), že si to najprv rozmyslím a musím tiež môjho nastávajúceho ženícha vidieť a poznať. Preto mi Fritz poznamenal, že mi s týmto mužom určí schôdzku, ale až v mesiaci auguste 1940 a až do tejto doby nesmiem*

23 V dokumentácii sa zachoval príkaz na prevedenie 8000 korún z účtu Franza Schrecka na bankový účet Ferdinanda Ďurčanského. Ide o zaujímavú kuriozitu, aj keď bývalý minister vnútra mohol byť vyhľadávaným advokátom a nemusel vedieť o skutočnom poslaní svojho klienta. ŠABA, f. Krajský súd Bratislava, sp. zn. 312/1942, list F. Schrecka Tatrabanke zo dňa 20. 6. 1941. Schwarzove veci zariadil Ďurčanského koncipient JUDr. Bučík.

24 Tamže, Zápisnica zapísaná u policajného riaditeľstva v Bratislave dňa 24. z (zrejme preklepom napísané miesto číslovky 6). 1941 (s Tomášom Koprnom, obchodníkom s drevom).

25 Aby som sa vyhol komplikovaným tvarom, budem ju pri udalostiach do jej svadby volať Štefánia Križanová, po svadbe Schwarzová. Meno Schrecková, aj keď sa po vydaji vlastne volala tak, používať nebudem, s výnimkou citátov a odkazov na dokumenty, kde je označená týmto menom.

26 NA, f. ÚV KSC, nezaradené spisy, MV, protokol o výpovedi Štefánia Schwarzovej zo dňa 15. 5. 1958.

27 ŠABA, f. Krajský súd Bratislava, sp. zn. 312/1942, zápisnica o výpovedi Štefánia Schreckovej zo dňa 26. 2. 1942.

28 Tamže.

Červená kapela na Slovensku?

*navštívit ruské vyslanectvo, lebo keby som ešte niekoľko razy prišla, tak ma iste polícia zatkne.*²⁹ Sobáš sa dohodnúť podarilo a po niekoľkomesačnej známosti nasledovala svadba. Rodáčka z Jura pri Bratislave manžela zoznámila s množstvom ľudí. Ten jej podstatu svojho poslania objasnil vo februári 1941, keď sa k jeho činnosti aj ona naplno pridala. Schwarz sa spojil s Emíliou Müllerovou, majiteľkou penziónu Marta v Hornom Smokovci, ktorá ešte v roku 1939 bola zapojená do pašovania vojakov a dôstojníkov z Protektorátu Čechy a Morava do Južoslávie a minimálne v jednom prípade pomohla „Fritzovi“, ktorého poznala pod krycím menom „Alojz“, tým, že v penzióne na základe jeho požiadavky ubytovala bez dokladov ženu, ktorá v dokumentoch vystupuje ako „Iročka“. Na základe listu od Müllerovej sa Štefánia Schwarzová skontaktovala s Jánom Ševčíkom, ktorý ako viacročný člen ľudovej strany a neskôr agrárnej strany mal známosti na rôznych úradoch. Od neho si sľubovali sprostredkovanie kontaktu na Ministerstve vnútra, konkrétne s radcom Alexandrom Braxatorisom, ale aj na Ministerstve dopravy a verejných prác s Vladimírom Brežným. Význam kontaktov v rezortoch dopravy a vnútra v čase vojny hádam netreba bližšie vysvetľovať. Obaja ale, podľa svojich výpovedí, Ševčíkove návrhy odmietli. To by potvrdzovala aj výpoveď Schwarzovej, podľa ktorej Ševčík nebol ich veci prospešný a kontakty s ním po približne 12 schôdzkach prerušili. Toto tvrdenie pritom nie je úplne pravdivé, pretože Ševčík skutočne zisťoval podrobnosti ohľadom Kapišovského výsadku a pre skupinu zaobstaral viacero nevyplnených dokladov, potrebných na život v ilegálite.

V marci 1941 manželia začali s vytváraním siete medzi železničiarimi v Rači, kde sa nachádzalo zoraďovacie nádražie. Nešlo to ľahko a značnou komplikáciou im bola aj skutočnosť, že časť ľudí, ktorých spomeniem neskôr, sa angažovala v komunistickvej ilegálite a mala kontakty s bratislavskou oblasťou KSS, napr. s jej funkcionárom Otom Kleinom, neskôr Krajňákom (1911 – 1973).³⁰ V prípade otázok niektorých členov Schwarzovej siete ale Klein dotýčnych vyzýval nekonať sabotáže, a dokonca ich pred Schwarzovcami varoval, nakoľko ich aktivity boli v tom čase v rozpore s inštrukciami ilegálneho vedenia KSS.

Napriek tomu sa sieť vytvoriť podarilo. Prvotné kontakty sprostredkoval v marci 1941 Schwarzovej brat Kanut Križan. Prostredníctvom neho a ešte ďalšej osoby sa Schwarz zoznámil s Ignácom Svitničom, ktorého nevesta v Rači vlastnila trafiku, kde sa schádzalo viacero železničiarov a robotníkov s komunistickým presvedčením. Táto trafika mala „strategické“ umiestnenie – nachádzala sa pri ceste z Jura do Bratislavy, pri železničnej stanici, a preto bola ideálna na rôzne konšpiratívne stretnutia. Občas sa u ňo stretávali komunisti a niekoľkokrát (spoločne so železničiarom Štefanom Davidom) rozširoval ilegálne komunistické noviny *Hlas ľudu*.

Schwarz sa na týchto schôdzkach začal zúčastňovať zrejme na Fomferrov pokyn, sám neskôr vnímal napojenie na miestne komunistické podzemie ako chybu. Po prekonaní počiatočnej nedôvery účastníkov schôdzok v Svitničovej trafike – keď ho

29 Tamže.

30 Krajňák patril medzi vplyvných stranických funkcionárov. Bol členom 2. ilegálneho vedenia (spolu s Jánom Osohom a Vincentom Škrabalom), po 2. svetovej vojne zastával rôzne funkcie v SNR a KSS. Na túto dobu pozri napr. jeho spomienky KRAJŇÁK, Oto: *Komunisti bratislavskej oblasti v boji proti fašizmu v rokoch 1938 – 1942. Z dejín Komunistickej strany Slovenska*. SVLP, Bratislava 1959.

Matej Medvecký

podozrievali, že je členom Gestapa – získal prísľub, že bude dostávať informácie o nemeckých vojenských transportoch. Prvú takúto správu Svitnič Schwarzovej odovzdal ešte koncom marca 1941. Ich schôdzky sa potom už konali pravidelnejšie, keď dotýčny prišiel do Bratislavy (Rača, vtedy Račišdorf, nebola jej súčasťou) nakúpiť tabakové výrobky. Podľa výpovede Schwarzovej dostávala hlásenia raz až dva razy týždenne a jej muž ich následne vysielal z domu jej matky Zuzany Križanovej v Svätom Jure, kde mali schovanú vysielacčku. Zaujímavé je, že po prvý raz s takouto činnosťou Štefánia začala ešte v auguste 1940, keď zisťovala pre „Fritza“ informácie o rozmiestnení nemeckého vojska na Slovensku. V tejto činnosti potom pokračovali viacerí členovia skupiny, pričom podľa zistenia polície už od jari 1941 intenzívne monitorovali nemecké vojenské transporty a Schwarz takto získané informácie odosiela do Moskvy (vysielal každý štvrtok), resp. ich odovzdával „Fritzovi“. Išlo o transporty, ktoré prechádzali železničnými uzlami v Rači, ale aj vo Vrútkach a inde. Okrem toho samotná Schwarzová v apríli 1941 uskutočnila na popud „Fritza“ cestu po východnom Slovensku, kde zisťovala, či a kde sú ubytovaní nemeckí vojaci. Svitnič „Viere“ (Schwarzovej krycie meno) potom v máji 1941 predstavil aj svojho známeho železničiara Adolfa Hurbaniča na obvyklom stretnutí na Račianskom mýte, malom námestí na vtedajšom okraji Bratislavy. Toho Schwarzová hneď aj požiadala o spísanie zoznamu s nemeckými vojenskými transportmi, ktoré smerovali na východ. Hurbanič spolu s ďalším železničiarom Jánom Jurkovičom narátali 1200 – 1500 nemeckých transportov, ktoré cez Bratislavu prešli buď smerom na Maďarsko, alebo smerom na Žilinu. Hurbanič jej ešte na ďalšej schôdzke v máji 1941 odovzdal lístok s touto informáciou. Schwarzová spokojná nebola, informácie totiž boli príliš všeobecné. Na schôdzke (v zápisniciach sa uvádza, že sa konala koncom mája 1941) dala Hurbaničovi za úlohu, aby sabotovali transporty, ktoré viezli pohonné hmoty a ťažké zbrane (delá a tanky).³¹ Hurbanič, Jurkovič a Štefan David sa aj do takýchto sabotáží pustili a navzájom sa v tom posmeľovali, avšak nie vždy ich aj uskutočnili. Na základe dokumentov sa zdá, že neraz síce tvrdili, že vykonali sabotáž, ale v skutočnosti ju nevykonali. Hurbanič okrem toho spoločne so Svitničom odcestovali na cestu po východnom Slovensku a podali správu o počtoch a výzbroji nemeckých vojsk, ktoré sa tu nachádzali. V priebehu júna 1941 skupina primárne počítala nemecké vojenské transporty, ktoré išli na východ v rámci príprav na útok proti ZSSR, a uskutočňovali sabotáže. Problematická v tomto prípade bola skutočnosť, že členovia skupiny sa poznali a nedodržiavali ani základné zásady konšpirácie. Ako ilustráciu stačí uviesť Davidove zapojenie do skupiny, ktoré Svitnič vysvetľoval takto: na jar 1941 za ním prišiel do trafiky s tým, že sa od Adolfa Hurbaniča dozvedel o jeho „výzvednej práci“ v prospech ZSSR a že by sa rád pridal...³²

31 ŠABA, f. Krajský súd Bratislava, sp. zn. 312/1942, Zápisnica, napísaná dňa 16. 2. 1942 u Ústrednej štátnej bezpečnosti v Bratislave v prítomnosti podpísaných. Vypočúvaný je: Adolf Hurbanič.

32 Tamže, Zápisnica, napísaná dňa 12. 3. 1942 u Ústrednej štátnej bezpečnosti v Bratislave v prítomnosti podpísaných. Vypočúvaný je: Ignác Svitnič.

Po vypuknutí vojny

Vypuknutie nemecko-sovietskej vojny samozrejme všetko zmenilo a skupina sa preorientovala z pozorovania na sabotáže. Schwarz to pred súdom opísal nasledovne: *Začiatkom júna 1941 pri jednom stretnutí povedal som Fritzovi, že podľa mojich správ a podľa toho, čo vidím, že jak mnoho transportov s nemeckými vojakmi odchádza na východ, vojna asi vypukne v najkratšej dobe a ja podľa úprav (rozumej pokynov, inštrukcií – pozn. autora), ktoré som dostal ešte v Moskve mám dostať od Fritza výbušné látky, k prevedeniu sabotážnych činov, ktorými mám začať po vypuknutí rusko-nemeckej vojny. Fritz mi však povedal, že on žiadne výbušniny pre mňa nemá a aby som sa snažil tieto si zaopatriť od inakiaľ. Fritz mi tiež poradil, že jestli vyrobím výbušninu v podobe prášku z acetonu a superoxydu a keď ešte toto vyvarím v horúcej vode, že dostanem silnejšiu výbušninu.*³³

Po začatí bojov na východe sa teda skupina začína rýchlo preorientovávať na sabotáže. Preto ďalšiu časť siete tvorili robotníci a iní pracovníci bratislavských fabrík, napr. fabriky Dynamit Nobel (neskoršie Chemické závody Juraja Dimitrova a Istrochem) a dnes už nejestvujúcej rafinérie Apollo, ktorí pre Schwarza získavali látky potrebné na výrobu výbušnín (napr. chlorečnan draselný a kyselinu sírovú). V policajnom súhrne zaznamenaných sabotáží sú skupine pripísané tieto činy: [...] *zapálili v Račičdorfe stohy obilia, vo Svätom Juri stohy slamy, zhotovovali umelé uhlie, v ktorom bola vložená traskavina, aby tak vyhadzovali lokomotívy do povetria, sypali do ložísk železničných vagónov sklený prášok, piesok, soľ a iné kyseliny, aby týmto spôsobom hatili premávku. Taktiež je zistené, že prerezávali hadice, ktoré slúžia pre westingovú brzdu u železničných vozov a pokúšali sa podpáliť kotľové vozy, ktoré viezli benzín a iné pohonné látky na front. Pre tieto kotľové vozy mal byť pripravený aj pekelný stroj, ktorý mal byť vložený do predného voza, teda do kotla, aby týmto spôsobom bol zničený celý vlak. Je ďalej zistené, že sa pokúsili uvoľniť kolejnice (železničné), aby sa vyšinul vlak. Pozoruhodné je i to, že chceli rozširovať týfové bacily, otravovať mlieko a je zistené, že jedy sypali po tráve, kde sa pasie dobytok, najmä kravy, aby týmto spôsobom dobytok bol otrávený. Bol tiež daný príkaz, aby jedy boli hádzané do studní, aby týmto boli otrávené nielen ľudia, ale i dobytok.*³⁴ Zoznam uskutočnených sabotáží na železnici sa nachádza v súdnom spise a vyplýva z neho, že v období od 1. januára až 25. marca 1942, teda za necelé tri mesiace, sa podarilo v rámci celého vtedajšieho Slovenska zistiť 55 takýchto sabotáží.³⁵

Najzávažnejšia zo sabotážnych akcií ale zostala len v štádiu príprav. V prípade jej uskutočnenia by dôsledky mali skutočne strategický význam – skupina totiž pripravovala sabotáž v najväčšej rafinérii na Slovensku, bratislavskej Apollo. Išlo o jeden z najväčších priemyselných podnikov vtedajšej slovenskej metropole. Prvé zadanie, ktoré s podnikom súviselo, dostal Schwarz ešte od „Fritza“. Pred vypuknutím vojny išlo len o informácie o produkcii rafinérie. Vojna však situáciu zmenila. Schwarz

33 Tamže, Zápisnica, napísaná dňa 13. 1. 1943 pri krajskom súde v Bratislave v trestnej záležitosti proti Štefánii Schreckovej a spol. (výpoveď H. Schwarz).

34 NA, f. ÚV KSČ, nezaradené spisy, MV, Heinrich Karol Fomferra false Adolf Peter Malcher a spol. – nebezpečná protištátna činnosť, 17. 2. 1942 (odpis).

35 ŠABA, f. Krajský súd Bratislava, sp. zn. 312/1942, násilné poškod. vozňov od 1. 1. 1942 (zoznam).

Matej Medvecký

v rámci výcviku získal aj praktické skúsenosti s výrobou výbušnín a padlo rozhodnutie vykonať sabotáž strategického významu. V rámci príprav tejto operácie Štefánia Schwarzová nadviazala kontakt s komunistom Ľudovítom Vanekom, ktorý mal možnosť zariadenie do podniku dostať.³⁶ V priebehu júna a júla 1941 Schwarz postupne vyrobil dva časované „pekelné stroje“, maskované ako termosky. Schwarzová prvý z nich odovzdala Vanekovi, ktorý sľúbil, že ho hodí do nádrže na benzín. Napokon sa však úlohy zľakol resp. neskôr tvrdil, že to ani nebolo možné, nakoľko by úzky horný otvor nádrže v tvare lievika (hore užšia, nižšie širšia) termoskou netrafil. Dôveryhodnejšie však vyznieva zľaknutie, nakoľko je ťažko si predstaviť, že by skutočne hádzal termosku do niekoľkokometrovej výšky a nikomu by to nepripadalo čudné. Okrem toho je pravdepodobné, že výbuch benzínového tanku by si vyžiadal aj ľudské obeť. Výbušninu teda odovzdal svojmu známemu Františkovi Machotkovi, ktorý ju ukryl v parafínke (bola súčasťou areálu), kde pracoval. Keď nálož nevybuchla, na druhý deň ju vzal preč a zahodil do kanála, ktorou odtekali kyseliny, aby po nej neostali inkriminujúce zvyšky. Vanek s Machotkom uvažovali aj nad tým, ako zapáliť výpary z nádrže, no zostalo len pri úvahách. Druhý „pekelný stroj“ dala Schwarzová ďalšiemu angažovanému komunistovi Jaroslavovi Hlinenskému, ktorý sa ale pre istotu poradil s predstaviteľmi ilegálnej komunistickej strany, a tí mu zakázali ho použiť s tým, že ide o provokáciu³⁷ a manželia Schwarzovci sú vyslaní Gestapom.

V rovnakom čase sa začala situácia komplikovať. Pri výrobe výbušnín, ktoré Schwarz pripravoval v kuchyni svojho bytu v „manderláku“, prišlo dňa 24. júna 1941 počas sušenia k samovoľnému výbuchu. Schwarz aj so svojou manželkou a najbližšou spolupracovníčkou v jednej osobe museli byť urýchlene, ešte pred príchodom polície, opustiť a stiahnuť sa do ilegality. Polícia vyhlásila po švajčiarskom obchodníkovi Franzovi Schreckovi pátranie³⁸, ktoré ale nevedlo k žiadnemu konkrétnemu výsledku okrem toho, že na základe dopytu do Švajčiarska zistili, že uvedená identita je falošná.

Schwarzovci z bytu po výbuchu utiekli len s menšou hotovosťou (ostali tak nielen bez oblečenia a vybavenia, ale prišli aj o značnú časť peňazí, pretože Schwarzov účet v Tatrabanke úrady rýchlo zablokovali). Na ulici náhodou stretli okoloidúceho Vaneka, ktorého Schwarzová požiadala o pomoc. On ju odmietol, ale po vyhrážke, že ho (v prípade zadržania políciou) prezradí, im dovolil jednu noc prenocovať vo svojom byte, na druhý deň im kúpil oblečenie a Schwarzovú ostrihal, aby nebola v mužských šatách nápadná. S úkrytom im pomohli manželia Hurbaničovci, schovali ich v istom prázdnom dome v Rači a neskôr priamo u seba doma. U Hurbaničovcov aj Schwarz vyrobil už spomínané pekelné stroje určené na sabotáž rafinérie Apollo. Po výbuchu v rámci bezpečnostných opatrení zakopali vysielacuku vo vinohrade, ktorý vo Svätom Jure vlastnila Schwarzovej matka. Samotný prístroj počas úschovy v zemi navlhol a poškodil sa. Schwarzovcom, ktorí ostali bez osobných vecí a s minimom prostriedkov, musel pomôcť Fomferra, ktorého Schwarzová v sprievode Svitniča na-

36 Tamže, f. Štátne zastupiteľstvo Bratislava, sp. zn. 663/1942, žaloba na Viliama Širokého a spol.

37 Tamže, sp. zn. 3788/1942, zápisnica o výpovedi Jaroslava Hlinenského zo dňa 22. 7. 1942.

38 ŠABA, f. Krajský súd Bratislava, sp. zn. 312/1942, úradné hlásenie z 24. 6. 1941.

Červená kapela na Slovensku?

vstívala. Poskytol im oblečenie, ako aj istú sumu peňazí, a peniaze si bola Schwarzová vypýtať aj od Emílie Müllerovej, majiteľky penziónu Marta v Hornom Smokovci, ktorej v minulosti priniesla väčší obnos od „Fritza“.³⁹

V lete 1941 sa teda viacerí členovia Schwarzovej skupiny zoznámili s Fomferrom. Išlo na jednej strane o porušenie základných konšpiračných zásad, na druhej strane to na skupinu malo istý mobilizačný efekt. Fomferra túto úlohu „povzbudzovača“ zahral viac ráz a treba ju chápať aj v konkrétnych súvislostiach. Značná časť Schwarzových spolupracovníkov totiž patrila medzi členov ilegálnej KSS. Z toho vyplývali aj viaceré komplikácie. Jednak, ako už bolo spomenuté, ich pred Schreckom-Schwarzom vystríhal bratislavský oblastný vedúci ilegálnej KSS Klein-Krajňák, ale nemenej dôležité boli aj ďalšie okolnosti. V lete 1941 slovenská polícia v podstate náhodou v Banskej Bystrici zatkla bývalého poslanca Komunistickej strany Československa Viliama Širokého, ktorý pricestoval z Moskvy s inštrukciami pre ďalšiu stranícku činnosť a zrejme aj s istými spravodajskými úlohami. V priebehu júla a augusta nasledovalo rozsiahle zatýkanie komunistov, korunované koncom augusta 1941 zadržaním vedúceho ilegálnej strany a budúceho viacnásobného ministra československej vlády Júliusa Ďuriša. A úspechy polície pri eliminácii ilegálnych komunistických štruktúr nepoľavovali, zatýkanie menej významných členov strany pokračovalo aj na jeseň 1941 a na jar 1942, krátko po odhalení skupiny, ktorou sa zaoberá táto štúdia, padlo aj druhé ilegálne vedenie KSS a v rámci týchto záŕahov sa už väzeniu nevyhol ani spomínaný Oto Klein-Krajňák.

Ale späť do leta 1941. Na členov skupiny frustrujúco pôsobila aj komplikovaná situácia, v ktorej sa nachádzali manželia Schwarzovci, a demotivoval ich vývoj na východnom fronte, keď nemecká armáda v priebehu dvoch mesiacov na niektorých miestach postúpila o stovky kilometrov a hlásila milióny zajatcov či množstvo zničenej a ukoristenej vojenskej techniky nepriateľa. Viacerí sa odmietali angažovať a plniť úlohy. Schwarz sa na zlepšenie „morálky“ rozhodol zoznámiť ich so svojim nadriadeným (Fomferrom), o ktorom spolupracovníkom povedal, že je priamo zo ZSSR. Povzbudenie od Fomferra, ktorý vystupoval ako tajomný „Rus“, skutočne zapôsobilo pozitívne a motivačne.⁴⁰ A napokon, zapojenie sa do miestnych komunistických štruktúr uskutočnil Schwarz na Fomferrov podnet. V niektorých prípadoch Fomferra dával členom skupiny aj dodatočné inštrukcie, napríklad Hurbaničovi uložil uskutočniť niektoré konkrétne prípravy, ktoré by uľahčili plnenie úloh budúcim výsadbom zo ZSSR. Samotný Fomferra do Rače pricestoval minimálne tri razy.

V lete a na jeseň 1941 Schwarz začal aj s výrobou výbušnínami naplnených briekiet, ktoré mali po hodení do ohniska parnej lokomotívy vybuchnúť. Boli aj reálne

39 Tamže, Zápisnica napísaná dňa 26. 2. 1942 v štátnej pôrodnici v Bratislave v prítomnosti podpísaných. Vypočúvaná je Štefania Schrecková.

40 Samotný Fomferra to neskôr komentoval takto: [...] *zanedlouho po fašistickém útoku na Sovětský svaz mne soudruh Schwarz požádal, abych si pohovořil s několika jeho spolupracovníky, kteří pod vlivem počátečních úspěchů fašistů poněkud ztráceli hlavu. Označil mně již předem před kamarády za „Rusa“ a mně za těchto okolností nezbyvalo nic jiného, ačkoli jsem s tím nesouhlasil, než se soudruhy diskutovat v ruštině, dodávat jim politické sebauvědomí a vystupovat především jako „Rus“.* FOMFERRA, Heinrich: *V protifašistickém boji na Slovensku v letech 1940–1945*, s. 230.

Matej Medvecký

použité, mali však slabý účinok a na zničenie lokomotívy nestačili. Člen skupiny Štefan David medzitým podpálil niekoľko stohov obilia (pre predstavu – okrem stohov zhoreli aj dve mláťačky a celková škoda bola odhadnutá na 180 000 vtedajších korún slovenských), manželia Schwarzovci sa ale pre istotu presťahovali najprv do Piešťan a neskôr na neďaleké myjavské kopanice. V tomto období už často menili miesto pobytu a žili na falošné doklady, ktoré mali od Ševčíka, ale aj iných osôb (rodné listy, sobášny list, občianske legitimácie, pracovné knižky). Z úkrytu na kopaniciach sa im podarilo prostredníctvom spolupracovníkov a ich známych získať slabšiu vyslačku a Fomferra im kúpil rádio. V takýchto skutočne amatérskych podmienkach, len s využitím akumulátora a batérií (dom nemal elektrickú prípojku) Schwarz odvysielal niekoľko relácií. Niektoré boli tzv. „naslepo“, pretože nevedel, či ho v Moskve počujú. Inokedy dostal spätnú väzbu, že signál je príliš slabý. Na jeseň 1941 sa situácia naďalej zhoršovala. Dochádzali im peniaze, nemali kontakt s Moskvou a aj samotné získavanie informácií bolo ťažké. Ani Fomferra na tom finančne nebol príliš dobre a musel si od svojich známych v Piešťanoch peniaze požičať.

Bulharské spojenie

Fomferra, ktorý stále disponoval platným dánskym pasom, preto v októbri 1941 odcestoval do Maďarska, kde sa neúspešne pokúsil získať vízum do Bulharska alebo do Turecka. Schwarzovci sa v novembri 1941 vrátili do Rače a pokúsili sa získať cestovný pas, s ktorým by bolo možné vycestovať do Bulharska, kde sa nachádzala najbližšia sovietska ambasáda. Tu prišla vhod okolnosť, že v Bratislave žila bulharská komunita, zväčša záhradníci a pestovatelia zeleniny. Aj v tomto prípade pomohol agilný Svitnič. Prostredníctvom svojho známeho Cvetova Dimitrova Nejкова sa mu podarilo zaobstarať pas, ktorý Bulhar „požičal“ od svojej švagrinej. Nejkov pri výsluchu tvrdil, že Svitnič mu poradil, aby si za pas pýtal aspoň 10 000 Ks, Schwarzová s ním napokon zjedнала na sumu 6000 a ďalšie peniaze mal dostať po jej návrate zo Sofie. Tiež tvrdil, že z tejto sumy dal 1000 korún Svitničovi ako províziu, čo ale Svitnič popieral. Na pase vymenili fotografiu a doplnili pečiatku a už 21. decembra 1941 sa Štefánia Schwarzová, bez akejkoľvek znalosti bulharského jazyka, v pokročilom štádiu tehotenstva a s narýchlo sfalšovaným pasom vydala vlakom do Sofie.⁴¹ O dva dni neskôr už navštívila sovietske vyslanectvo, kde ju prijali, vypočuli a čakala na overenie. Dňa 29. 12. 1941 jej prišla do hotela, kde bola ubytovaná, správa, aby sa odobrala na vyslanectvo. Konzul, ktorý so Schwarzovou komunikoval, jej oznámil, že Moskva potvrdila ich totožnosť, a dostali nové inštrukcie. Po zatknutí vypovedala, že jej bolo *povedané, že materiál nepotrebujeme, lebo sabotážna činnosť sa má zastaviť a spojenie dostane znova a osobné doklady dostaneme tiež, cestou kuriéra, ktorý si má prísť do Sofie. Rozkaz pre prácu bol tento na Slovensku. Máme si všimnúť okolie a ľudí a akú majú náladu. Ja som si toto vysvetľovala tak, že všimnúť si okolie znamená toľko, že čo sa všetko robí na okolí.*⁴² Schwarzová

41 ŠABA, f. Krajský súd Bratislava, sp. zn. 312/1942, Zápisnica napísaná dňa 26. 2. 1942 v štátnej pôrodnici v Bratislave v prítomnosti podpísaných. Vypočúvaná je Štefánia Schrecková.

42 Tamže.

Červená kapela na Slovensku?

dostala 1000 dolárov a inštrukcie o spojení s kuriérom, s ktorým sa mala stretnúť pri ďalšej návšteve Sofie. Dňa 3. januára 1942 sa vydala na spiatočnú cestu, počas ktorej ju ale zadržala bulharská polícia, ktorej sa nepozdával jej pas. Mala šťastie – už na druhý deň ju prepustili a bez ďalších komplikácií sa vrátila na Slovensko. Skupina sa teda začala riadiť novými inštrukciami, mali ale problémy s prijímaním signálu z Moskvy, keď sa nepodarilo zachytiť celé depeše. Schwarzovci sa koncom januára 1942 odsťahovali do Piešťan, kde začiatkom februára Štefánia porodila dcéru.

To už ale skupine polícia doslova dýchala na krk. Na Slovensku pôsobila od začiatku roku 1940 Ústredňa štátnej bezpečnosti (ÚŠB), ktorá zabezpečovala vyšetrovanie protištátnych trestných činov. V priebehu vojny najčastejšie pracovníci ÚŠB vyšetrovali aktivity ilegálnej komunistickej strany a skupín (často plniacich spravodajské úlohy), ktoré deklarovali lojalitu Československu a exilovému prezidentovi Edvardovi Benešovi. Už bolo povedané, že časť železničiarov, ktorí so Schwarzom a jeho manželkou spolupracovali, sa súčasne angažovali aj v ilegálnej KSS. Niektorí navyše mali aj ďalšie aktivity. V analyzovanom prípade sa osudným stalo spojenie I. Svitniča s osobami, ktoré predávali zbrane ukradnuté z Hurbanových kasární v Bratislave. Po zlodejoch pátralo vojenské spravodajstvo (2. oddelenie Ministerstva národnej obrany), ale pretože vo veci figurovali aj civilné osoby, požiadali vojenský spravodajcovia o spoluprácu ÚŠB. Trafika Svitničovej nevesty bola ideálna nielen na šírenie komunistických letákov či schádzanie sa železničiarov, ale aj na distribuovanie kradnutých zbraní.

Polícia Svitniča zadržala 2. februára 1942, ale o skutočnom rozsahu jeho aktivít zatiaľ jej pracovníci nemali tušenie. Pri domovej prehliadke z rovnakého dňa mu našli tri pištole značky ČZ a 42 kusov 9 mm nábojov.⁴³ Jeho prvý výsluch zo dňa 23. 2. 1942 (aj keď už vedeli oveľa viac) sa týkal týchto zbraní, podobne ako výsluch J. Jurkoviča zo dňa 3. februára 1942, keď sa Jurkovič ku kúpe jednej pištole priznal. Sucký vo svojom protokole žiadne zbrane nešpecifikoval, zo súdneho spisu však vyplýva, že neskôr doplnenými ďalšími položkami bolo nájdených 16 kusov výbušniny vyrobenej v ZSSR (koristného pôvodu), ktorú Svitnič označil ako „tol“, a ktorú potom uschoval u Hurbaničovcov s výnimkou jedného kusa – náhodou ho zabudol a práve ten uňho aj polícia našla. Schwarz pred súdom uviedol že išlo o výbušninu Astralit a asi 3–4 kg „tólu“, ktoré preňho Svitnič kúpil „od vojakov“.⁴⁴ Ďalšou dokázanou „položkou“ zo zoznamu zbraní boli dve pušky – flobertky.⁴⁵ Podľa neskorších tvrdení ale v hre boli aj ďalšie zbrane, v súdnej dokumentácii sa však uvádzajú len tieto. Poslednou doposiaľ nespomenutou takpovediac vojenskou záležitosťou, ktorá členom skupiny priťažila, bolo, že prostredníctvom istého desiatnika, ktorý pracoval vo vojenskom zemepisnom ústave, získali mapu slovenských letísk. Inak treba povedať, že i ďalšie osoby, ktoré mali so Schwarzom a jeho manželkou kontakt, boli v hľadáčku polície aj v súvislosti s inou činnosťou. Napríklad Ľudovíta Vaneka pracovníci ÚŠB

43 *Slovenský národný archív* (ďalej len SNA), f. Ústredňa štátnej bezpečnosti (ďalej len 209), sign. 209-579-7, Hlásenie, 2. 2. 1942.

44 *ŠABA*, f. Krajský súd Bratislava, sp. zn. 312/1942, Zápisnica, napísaná dňa 13. 1. 1943 pri krajskom súde v Bratislave v trestnej záležitosti proti Štefánii Schreckovej a spol. (výpoveď H. Schwarz).

45 Tamže, zápisnica napísaná dňa 23. 1. 1943 pri krajskom súde v Bratislave v trestnej záležitosti proti Štefánii Schreckovej a spol. (výpoveď I. Svitniča).

Matej Medvecký

na jeseň 1941 zatkli a vyšetrovali pre podozrenie z komunistickej činnosti, napokon ho ale pre nedostatok dôkazov prepustili.⁴⁶ Nevýhoda napájania sa na komunistov sa tu prejavila naplno.

Odhalenie

Kľúčový význam mali udalosti, ktoré nasledovali. Svitniča dali na celu s čašníkom Kurtom Ehrensteinom, ktorý bol aktívny v jednej z bratislavských buniek ilegálnej KSS.⁴⁷ Polícia ho zatkla 6. januára 1942 a aj v tomto prípade sa osvedčila Suckého schopnosť odhadnúť ľudí. Keďže Svitnič nechcel „hovoriť“, dostal Ehrenstein za úlohu z neho informácie vytiahnuť. Na základe jeho úspešného pôsobenia ako agenta na cele ÚŠB už 5. februára vedela, že je na stope jednak záhadnému obchodníkovi Schreckovi z vybuchnutého bytu v „manderláku“, o ktorom začalo byť zrejmé, že jeho hlavnou pracovnou náplňou je špionáž, ale aj jeho vedúcemu. Jasne to vyplýva z úradného záznamu, ktorý – súdiac podľa „ťažšej“ slovenčiny (v citácii sú však chybné slová opravené na spisovné) – písal Sucký a ktorý sa zachoval vo fonde ÚŠB. V dokumente, ktorého obsah sa vzťahuje k daniu z 3. februára 1942 sa píše: *Svitnič po dlhšej debata sa priznal Ehrensteinovi, že je tiež členom komunistickej strany, ale že pri svojom výsluchu v tomto smere ešte nič nepovedal vyšetrovujúcim orgánom. Keďže Ehrenstein povedal Svitničovi, že on pravdepodobne v tieto dni bude prepustený na slobodu, požiadal ho Svitnič, aby navštívil jeho manželku a tejto povedal, aby Ehrensteinovi vydala kufrík v ktorom je rádio príjmač, ďalej aby bola odstránená anténa od vysielačky a konečne aby mu vydala aj traskaviny, ktoré má umiestnené v trafike. Tieto všetky predmety aby odniesol do Piešťan a tam vyhladal istého Müllera (tedy Fomferru – pozn. autora), ktorý býva na ulici Samostatnosti číslo 29. Svitnič vysvetľoval Ehrensteinovi, že Müller je jeden z vedúcich funkcionárov KS, že je údajne býv. úradníkom vyslanectva SSSR, ktorý stále udržuje spojenie s Kominternou v Moskve, kam stále posielá správy vysielačkou, ktorá bola umiestnená u Svitniča v Račičdorfe. Müller má jedného pomocníka, ktorý sa skrýva pod menom „Štefan“ a tento pozná aj šifrovací kľúč a preto on aj s poverenia Müllera každý týždeň vysiela u Svitniča, a to vždy údajne v ranných hodinách. Tento Štefan je tiež pomocníkom Müllera.*⁴⁸

Ehrensteinova motivácia na spoluprácu s políciou nebola podmienená aktivitami v komunistickej ilegalite, za čo by ho zrejme čakal maximálne menší trest, ale v lete 1945 to úplne jednoznačne objasnil počas svojho výsluchu na Národnej bezpečnosti: *[...] Sucký s mojou prvou výpoveďou nebol spokojný, dal ma späť do väznice, zdôrazniac pri tom, že mi dá čas na rozmyšľanie. Po troch dňoch ma zavolať k výsluchu a zdôraznil mi, že nemám slovenské štátne občianstvo v poriadku a že budem spoločne i s otcom deportovaný do Poľska. Z tohto ja som mal veľké obavy. Sucký keď to spozoroval naznačil mi celkom otvorene, že keď mu vo všetkom poviem pravdu a budem pre neho zpravodajsky pracovať ako agent, že všetkému tomu môžem predísť. Ďalej mi hovoril, že sa prihovori za mňa u svojho šéfa Dr. Beňušku, aby som bol prepustený na slobodu a nebol odtransportovaný do Poľska. Vzhľadom na*

46 SNA, f. 209, sign. 209-562-45 (v tejto zložke sa nachádzajú dokumenty týkajúce sa uvedeného vyšetrovania).

47 NA, f. ÚV KSČ, nezaraďené spisy, MV, fotokópia Úradného záznamu ÚŠB podpísaného I. Suckým z 29. 1. 1942.

48 SNA, f. 209, sign. 209-579-7, Úradný záznam z 5. 2. 1942.

Červená kapela na Slovensku?

to som sa Suckému zaviazal, že budem pre nebo zpravodajsky pracovať. Po tomto výsluchu bol ku mne do väzby daný väzeň Svitnič, trafikant z Račišdorfu, ktorý po viachodinovom sedení v cele sa mi zdôveril, že má doma v Račišdorfe vo svojom byte tajnú vysielачku. Postupne ďalej mi oznámil i to, že pašoval zbrane i výbušniny z frontu, ktoré dostal od vojakov, pre tunajších členov komunistickej strany, že jeho skupina ilegálne pracujúca podpálila v Račišdorfe veľké stohy slamy, vyhodila stĺpy telegrafného vedenia a že i t. č. udržuje styky s ruským agentom Malcherom z Piešťan, bývajúcim na ulici Samostatnosti č. 10. Táto okolnosť mi bola podozrivá a preto hlásil som sa hneď k výsluchu a celú túto skutočnosť som referentovi Suckému vypovedal v plnom znení tak, ako sa stala. Pri tomto výsluchu bol prítomný i Dr. Beňuška. Po ukončení výsluchu sa ma Dr. Beňuška spýtal či pôjdem do Račišdorfu pre tú vysielачku. Odpovedal som, že pôjdem.⁴⁹ Z výpovede teda vyplýva nielen Suckého intuícia a schopnosť využiť situáciu, ale aj Svitničova neopatrnosť, zrejme podmienená strachom. Pritom neopatrnosť sprevádzala slovenských členov skupine aj predtým.

ÚŠB zariadilo Ehrensteinovo prepustenie a novopečený konfident⁵⁰ odišiel do Rače za manželkou I. Svitniča Oršulou hľadať kufrík s vysielачkou. Tú nenašli, ale Ehrenstein si dokázal získať dôveru a skupinu infiltroval, pričom okrem úspešného napojenia sa na Svitniča sa kľúčovou stala jeho známosť s Tiborom Ábelesom (neskôr Martin Kollár). Obaja boli bývalými príslušníkmi 6. robotného práporu a pracovali v tom istom pracovnom tábore pre Židov v Svätom Jure. Ábeles zhodou okolností býval na rovnakej adrese ako Fomferra („Malcher“ – „Müller“).

Medzitým Sucký Svitniča vypočul ohľadne vysielачky a tomu už neostávalo iné, len sa priznať. Vypovedal o stykoch so Schwarzom a jeho manželkou a tiež to, že Schwarz *pracuje pro Moskvu*.⁵¹ Ehrensteinovým prostredníctvom pracovníci ÚŠB dokázali nielen identifikovať viacerých členov račianskej skupiny, ale konfident navštívil aj Fomferru v Piešťanoch. Našiel ho s pomocou Ábelesa, ktorý bol taktiež aktívny v ilegálnej KSS.⁵² Ábeles to opísal tak, že za ním Ehrenstein pricestoval a pýtal sa ho, či tam býva nejaký Müller. Ábeles mu oznámil, že Müller nie, ale že v dome býva Malcher, ktorý práve nebol doma. Preto Ehrensteinovi, ktorý ho „súrne“ hľadal, poradil, kde by ho našiel.⁵³ Fomferra na margo svojich posledných dní na slobode vypovedal: [...] *bol som upozornený istým mladíkom Kurtom, ktorý pricestoval do Piešťan a povedal mi,*

49 Archív Ústavu pamäti národa (ďalej len AÚPN), f. Krajská správa Zboru národnej bezpečnosti Správa štátnej bezpečnosti (ďalej len KS ZNB S ŠtB) Bratislava, Fond starých písomností, a. č. 1976/3, Zápisnica napísaná dňa 20. 6. 1945 na národnej bezpečnosti v Bratislave v prítomnosti podpísaných. Vypočúvaný je Kurt Ehrenstein (falze Ehrhardt Krátky). Prípadne: *V roku 1942 bol som zatknutý býv[alou] ÚŠB pre ilegálnu komunisticкую činnosť. Po zistení, že nie som slovenským štátnym príslušníkom bol som zavolaný ku Dr. Beňuškoví v prítomnosti Suckého, kde mi Beňuška povedal, že nakoľko som rakúsky štátny občan, že budem vypovedaný do Nemecka, spolu i s otcom. Nakoľko otec bol žid hovoril som Beňuškoví, či vie, čo to znamená pre nás, keď budeme vypovedaní do Nemecka, a či by som tomu mohol nejak zabrániť. Beňuška mi povedal, že by od vypovedania upustil, keby som bol ochotný niečo urobiť pre ÚŠB a naznačil mi, že by chcel správy o ilegálnej komunistickej činnosti. AÚPN, f. 1. správa ZNB, mikrofiš 40894/1, protokol o výpovedi Kurta Ehrensteina zo dňa 1. 12. 1947.*

50 So Suckým a Beňuškom mal dohodnuté krycie meno „Krátky“.

51 NA, f. ÚV KSC, nezaradené spisy, MV protokol o výpovedi Imricha Suckého zo dňa 10. 3. 1958.

52 ŠABA, f. Krajský súd Bratislava, sp. zn. 312/1942, zápisnica o výpovedi Tibora Ábelesa z 10. 3. 1942.

53 Tamže, Zápisnica napísaná dňa 8. 2. 1943 pri krajskom súde v Bratislave v trestnej záležitosti proti Štefánii Schreckovej a spol. (výpoveď Tibora Ábelesa).

Matej Medvecký

že on spolu sedel so Svitničom a že tento ho požiadal, aby ma vyrozumel, abych si zmenil byt, že je nám polícia na stope.⁵⁴ Fomferra vo svojich spomienkach tvrdí, že si všimol aj „tíene“, ktoré Ehrensteina sprevádzali, a začal ho podozrievať. Išlo o inšpektora Suckého, agenta Jána Zajaca a ďalších pracovníkov 4. oddelenia ÚŠB, ktorí na Ehrensteina čakali v kaviarni na ulici Samostatnosti, kde Malcher s Ábelesom bývali. Pravdepodobne to tak ale nebolo. Na schôdzke sa Ehrenstein ponúkol, že je ochotný na falošný pas vycestovať do Bulharska a za to si pýtal peniaze, ktoré chcel použiť zrejme na úplatky na záchranu svojho otca, ktorému hrozilo zaradenie do transportu, v ktorých od konca marca 1942 predstavitelia ľudáckeho režimu vyvážali Židov do koncentračných táborov v Generálnom guvernáte. Na tejto schôdzi Malcher mi hovoril, že vysielacku nemá u seba a ja som sa domnieval, že je u Štefana (ďalšie krycie meno H. Schwarz – pozn. autora), ktorý svojho času ako som sa už zmienil, ju priniesol do Piešťan od Urbaniča (správne Hurbaniča – pozn. autora) so sriadovacieho nádražia v Bratislave. Po tejto schôdzi som Štefana videl v rozhovore s Ábelesom a poznal som ho i keď nie celkom verne, že je to muž, ktorého fotografiu som videl v švajčiarskom cestovnom pase, vystavenom na meno Franz Schreck, ktorý som svojho času [...] na príkaz Suckého vyzdvihol u Svitniča v Račisdorfe, keď som bol pre vysielacku.⁵⁵ Fomferra na tejto schôdzke údajne Ehrensteina poveril organizovaním skupín, ktoré mali vykonávať sabotáže nemeckých vojenských transportov, najmä cisterien s pohonnými hmotami, čo smerovali na front.

Udalosti už ale mali rýchly spád a polícia v podstate len čakala, kde sa vynorí vysielacka. Ábeles zaobstaral Fomferrovi dočasné ubytovanie u Juraja Schwarca v Hlohovci⁵⁶, ale Ehrenstein išiel do Hlovoca tým istým vlakom a na stanici sa s Fomferrom rozlúčil tak, aby to videl policajt, ktorý ho sledoval. Dňa 12. februára 1942 sprostredkoval Schvarc Ábelesovi odkaz, že Fomferra ho prosí, aby mu priniesol vysielacku. Ábeles sa na druhý deň v Hlohovci skutočne zastavil po kľúč od kufríka, ktorý priniesol Schwarzovi do Piešťan, a ten mu vysielacku odovzdal. Kým ju stihol preniesť, zatkla ho polícia.⁵⁷

V januári 1942 sa do Piešťan presťahoval aj Schwarz a jeho manželka v miestnej nemocnici priviedla na svet dcéru. Polícia začiatkom februára 1942 uskutočnila koordinovanú akciu, pri ktorej pozatýkala viacerých zúčastnených, primárne Schwarz a manželov Fomferrovcov. Po Schwarzovom priznaní našli aj vysielacku, ktorú si Schwarz pomocou Fomferrovho známeho krajčíra Krištofa Veselého uschoval v obchode u cukrára Jozefa Sitku.⁵⁸

54 NA, f. ÚV KSČ, nezaradené spisy, MV, Zápisnica napísaná dňa 12. 3. 1942 na Ústrední štátnej bezpečnosti v Bratislave za prítomnosti podpísaných, vypočúvaný je Heinrich Karol Fomferra.

55 AÚPN, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, Fond starých písomností, a. č. 1976/3, Zápisnica napísaná dňa 20. 6. 1945 na národnej bezpečnosti v Bratislave v prítomnosti podpísaných. Vypočúvaný je Kurt Ehrenstein (falze Ehrhardt Krátky).

56 Po vojne naopak Ehrenstein tvrdil, že on inicioval zapojenie Ábelesa na Fomferru: *Ja, aby som ho mohol zapojiť na Ábelesa, tak ako som sa dohodol so Suckým, odporúčal som mu samého Ábelesa, a to preto, lebo Sucký už predtým vedel, že Ábeles má hlavné spojenie s komunistickou stranou v Bratislave, kdežto Malcher bol v tom čase bez lepšieho spojenia. Sucký chcel tým doceliť okrem Malcherovho zatknutia i Ábelesovo a osoby s ním pre odboj pracujúce v Bratislave.* Tamže.

57 ŠABA, f. Krajský súd Bratislava, sp. zn. 312/1942, Zápisnica napísaná dňa 10. 3. 1942 v kancelárii Ústredne štátnej bezpečnosti v Bratislave v prítomnosti podpísaných. Vypočúvaný je: Tibor Ábeles.

58 Tamže, zápisnica o výpovedi Jozefa Sitku z 25. 2. 1942.

Červená kapela na Slovensku?

Záťah sa začal dňa 14. februára 1942, keď si pracovníci ÚŠB prišli po Schwarza a Fomferru s manželkami, Juraja Schvarca, Adolfa Hurbaniča s manželkou a niekoľko ďalších osôb. Razie pokračovali aj v priebehu nasledujúcich dní, napr. 16. februára zatkli Štefana Davida, 20. februára Ľudovíta Vaneka, a pokračovalo aj v priebehu vyšetrovania, keď napr. František Machotka za mrežami skončil 17. marca 1942 a Kanut Križan až 16. júna 1942.⁵⁹

Pohľad do zákulisia poskytol koncom 50. rokov vyšetrovateľom Štátnej bezpečnosti Imrich Sucký, bývalé „eso“ slovenskej polície. Jeho výpovede obsahujú aj informácie, ktoré sa do zápisník z vtedajšieho vyšetrovania z pochopiteľných dôvodov nedostali.

Na ich základe si možno vytvoriť istú predstavu o tom, čo sa dialo „u dvoch levov“, teda v budove bratislavského policajného riaditeľstva, kde sa nachádzali aj úradné miestnosti ÚŠB. Obaja zadržaní spočiatku odmietali vypovedať. Schwarz sa podľa Suckého výpovede priznal až po konfrontácii so Svitničom a po použití fyzického násillia zo strany polície. Fomferra sa taktiež nechcel priznať a spočiatku úplne odmietal rozprávať. To je dôvodom, prečo je jeho vyšetrovací protokol datovaný až v marci 1942, vyše mesiaca po zatknutí. Obaja špióni sa postupne, aj pod ťarchou dôkazov, predsa len priznali, pričom podľa Suckého Schwarz postupne obsírne objasnil činnosť račianskej skupiny, ako aj ďalších osôb, s ktorými bol v kontakte.⁶⁰ Zo súdneho spisu tiež vysvitá, že napokon objasnil nielen svoje kontakty, ale aj prácu s vysielaczkou, a v tomto bol k dispozícii privolanému expertovi Jozefovi Ďuricovi. Ten dával odborné vyjadrenia aj v ďalších prípadoch, keď sa podarilo na Slovensku zadržať agenta s vysielaczkou, a spolupôsobil aj pri pokusoch o rádiové protihry: *Vysielacie zariadenie je mi známe [...] S týmto zariadením konal som aj pokusy dosiahnuť spojenie s niektorou rádiotelegr[afickou] vysielacou stanicou. Shodou okolností v tej istej dobe preskumával som aj iné techn[ické] navlas totožné zariadenie a tak som mal možnosť sa presvedčiť do akej miery nesie tento (Schreckov) vysielateľ známky opotrebenia lebo poškodenia.*⁶¹ Schwarzova ochota vypovedať vyplývala aj zo skutočnosti, že sa obával vydania do Nemecka a mal záujem na tom, aby dostal na Slovensku trest na slobode. V Nemecku mu hrozil trest smrti, a to nielen pre špionáž v prospech ZSSR, ale aj preto, že počas pouličnej potýčky v roku 1933 smrteľne zranil istého príslušníka nacistických Sturmabteilungen (SA). Podľa Suckého dokonca Schwarz presvedčil o vhodnosti priznania aj svoju manželku⁶², ktorej 50-stranová zápisnica z vyluchu na ÚŠB sa zachovala aj v súdnom spise a je cenným zdrojom poznania príbehu celej skupiny. Sucký tiež svojim vyšetrovateľom v roku 1958 tvrdil, že Schwarz počas vyluchov niekoľkokrát vyjadril nespokojnosť s tým, aké inštrukcie mu Fomferra dával, napríklad napojenie na KSS. Tiež vraj kritizoval spôsob, akým Fomferra nakladal s peniazmi na činnosť, t. j. že ich používal aj pre vlastnú potrebu.⁶³

59 Tamže, záznamy o zatknutí sa spisovali pre každú osobu.

60 NA, f. ÚV KSC, nezaranené spisy, MV, protokol o výpovedi Imricha Suckého zo dňa 11. 3. 1958.

61 ŠABA, f. Krajský súd Bratislava, sp. zn. 312/1942, Zápisnica spísaná na krajskom súde v Bratislave dňa 10. 3. 1943 v trestnej veci proti Štefánii Schreckovej a spol. (vyjadrenie znalca Jozefa Ďuricu).

62 NA, f. ÚV KSC, nezaranené spisy, protokol o výpovedi Imricha Suckého zo dňa 12. 3. 1958.

63 Tamže.

Matej Medvecký

Na vojnovom Slovensku, minimálne v zmysle ochrannej zmluvy s Veľkonemecskou ríšou, sa zadržanie sovietskych špiónov, navyše so špecializáciou na monitorovanie a sabotovanie nemeckých vojenských transportov, nemohlo zaobísť bez asistencie nemeckých bezpečnostných orgánov. ÚŠB teda o svojom „úlovku“ informovala nemeckého policajného ataše Franza Goltza, ako aj nemeckú vojenskú misiu. V krátkom čase sa do Bratislavy dostavila trojica pracovníkov brnianskej úradovne Gestapa Otto Koslowski⁶⁴ s výkonnými pracovníkmi Leopoldom Eiblom a Johannom Zehetmayerom. Podľa Suckého sa so zaistencami príliš nemaznali – najprv oboch špiónov zbili a nasledoval informatívny výsluch. Nemecké vyslanectvo požiadalo o ich vydanie, nakoľko boli nemeckými občanmi. Slovenské ministerstvo pravosúdia súhlasilo s podmienkou, že ich po dvoch týždňoch majú vrátiť (nešlo teda o vydanie, ale len o „zapožičanie“), pretože na Slovensku boli stíhaní za trestné činy, ktorých sa tu dopustili, a teda aby sa mohol konať proces a aby si mohli odpykať trest. Niet pochyb o tom, že práve to obom mužom zachránilo život.⁶⁵ Z nemeckého pohľadu malo značný význam nielen samotné rozbitie špionážno-sabotážnej siete, ale aj informácie o bulharskej stope. Koslowski o tom po vojne vypovedal: *Z výslechu* (Schwarza – pozn. autora) *bylo jasno, že sovětské vyslanectví v Sofii mělo zásobovat jednotlivé sabotážní skupiny, pokud byly činny v Evropě. Bylo [to] patrné zejména z toho, že sovětský vojenský attaché přikázal Schwarzovi, prostřednictvím jeho manželky, aby navázal kurýrské spojení mezi Sofií a Bratislavou. Na přímluvu Schwarzovu mi jeho manželka řekla bez nátlaku místo setkání v Sofii a beslo. [...] Po odhalení spojení sovětského vyslanectví v Sofii jsem navrhl SS-Oberführerovi Panzingerovi, že pošlu kriminálního asistenta Florianu 1. 3. 1942 do Sofie, aby učinil útok,*⁶⁶ teda začal v spolupráci s bulharskými úradmi s operáciou proti sovietskej sieti v krajine. Dôležitá bola tiež koordinácia so slovenskou stranou, najmä preto, že Štefánia Schwarzová bola jediným reálnym spojivom s touto sieťou a bola slovenskou občiankou.

Dňa 18. marca 1942 pricestovali Koslowski s Franzom Florianom do Sofie a vykonali návštevu v tamojšieho policajného riaditeľa. Bulhari Florianovi zabezpečili falošný pas, a ten v zmysle inštrukcií, ktoré dostala Štefánia Schwarzová, nadviazal kontakt so spojku.⁶⁷ Florian sa o krátky čas zúčastnil na ďalšej schôdzke a podrobil sa dlhému výsluchu, počas ktorého overovali jeho zapojenie na slovenskú sieť. Na tejto schôdzke sa na Koslowského žiadosť zúčastnil bez istenia bulharskou políciou. Práve tu stretol aj Vladimíra Zaimova, ktorý v Bulharsku pôsobil ako rezident sovietskej vojenskej rozviedky, a „pomocníka“ sovietskeho vojenského ataše v Bulharsku Jakova S. Savčenka,⁶⁸ ktorý po skončení výsluchu skonštatoval, že Florian je v ťažkej situácii, nakoľko je jeho pas sfalšovaný nekvalitne.⁶⁹ Florian teda dostal kvalitne

64 Viac o ňom ADAMEC, Václav: Mýtus Koslowski. Kriminální rada brněnské řídicí úřadovny Gestapa Otto Koslowski. *Paměť a dějiny*, 2014, roč. 8, č. 4, s. 76–89.

65 NA, f. ÚV KSČ, nezaradené spisy, MV, protokol o výpovedi Imricha Suckého zo dňa 12. 3. 1958.

66 ABS, f. MV-H, a. č. H-751, výpis z prekladu z protokolu o výpovedi Otta Koslowského zo dňa 1. 4. 1947.

67 BYSTRICKÝ, Valerián: *Spolupráca antifasistického hnutia na Slovensku s generálom Zaimovom*, s. 231–232.

68 Savčenko bol pracovníkom sovietskej rezidentúry v Sofii a riadiacim orgánom V. Zaimova.

69 NA, f. ÚV KSČ, nezaradené spisy, MV, Výpis z prekladu z protokolu o výpovedi Otta Koslowského zo dňa 1. 4. 1947.

Červená kapela na Slovensku?

sfalšovaný pas, situácia sa však skomplikovala, pretože Savčenko Florianovi navrhol, aby sa presťahoval priamo na sovietske vyslanectvo s výhľadom, že sa stane kuriérom. Florian prejavil ochotu urobiť to, Bulhari sa však rozhodli namiesto toho prikrčiť k zatýkaniu bulharských občanov, ktorí boli do veci zapletení, v prvom rade Zaimova. Bulharská polícia tak s nemeckou pomocou rozložila dve skupiny a Koslowski s Florianom odcestovali späť do Protektorátu. Ešte predtým však sprostredkovali kontakt so slovenskou políciou, nakoľko svedectvo Schwarzovej patrilo vo veci medzi kľúčové.

Do Sofie ju eskortoval osvedčený inšpektor Imrich Sucký a z Viedne, odkiaľ leteli poštovým lietadlom, aj jeden pracovník viedenskej úradovne Gestapa. Schwarzová po ceste Suckého nahovárala, aby spolu utiekli, že zaisti prechod do ZSSR⁷⁰, ten ale neurobil nič – ani nesúhlasil, ale ani tento jej návrh neprezradil. V Sofii čakala Schwarzovú konfrontácia so Zaimovom, pričom svoj vtedajší pobyt v Sofii opísala v roku 1958 takto: *Po priletu do Sofie očakával nás na letišti KOSLOWSKI s autem a odjeli jsme do policejní věznic. Autem jel i SUCKÝ. Když mne dali do cely, přišel za mnou myslím druhý den bulharský policejní orgán a vysvětloval mi, co od mé osoby požadují. Já jsem mu nerozuměla a za nějakou dobu přišel za mnou na celu tento orgán ještě se SUCKÝM, který mi překládal z němčiny, co Bulhaři požadují. Chtěli, abych sama rukou popsala podrobně celé mé jednání v Sofii, což jsem učinila. V Sofii jsem vyslychána nebyla a za několik dnů jsem byla předvedena do jedné kanceláře a zde mi byl ukázán generál s nímž jsem jednala a později i jeho zeť. Oba jsem nepoznala, což jsem i prohlásila, protože oba byli ve značně zuboženém stavu. Generál i jeho zeť mne poznali. Protokol se o konfrontaci nesepisoval.*⁷¹ Po konfrontácii nasledoval návrat do Bratislavy a členovia skupiny čakali vo väznici krajského súdu v Bratislave na proces.

Polícii objasňovanie a dokumentácia prípadu zabrala pomerne dosť času. Obaja špióni sa najprv odmietali priznať, Fomferra dokonca prvých 10 dní úplne odmietal čokoľvek povedať a k svojmu pravému menu sa priznal až po troch týždňoch „prísneho krížového výsluchu“.⁷² Do karát im hrala aj skutočnosť, že viacerí dozorcovia vo väznici bratislavského krajského súdu, ako aj vo väznici policajného riaditeľstva umožňovali výmenu motákov medzi väzňami, a to aj v tomto prípade. Preto najcennejšie poznatky polícia získala počas prvého obdobia po ich zatknutí. Nemeckej akcii v Sofii pomohla aj dodatočná konfrontácia Schwarzovej zo dňa 7. marca 1942, na ktorej, podľa neskoršej Koslowského výpovede aj na radu svojho manžela, prezradila heslo a miesto stretnutia v Sofii.

Po niekoľkokomesačnom vyšetrowaní vypracovala ÚŠB trestné oznámenie štátnemu žalobcovi. Štátny zástupca Karol Vagač (1906 – 1980), inak zapojený do odboja,⁷³ podal na skupinu žalobu až v auguste 1943. Samotný proces sa konal pred krajským

70 Tamže, Protokol o výpovedi Štefanie Schwarzovej zo dňa 15. 5. 1958.

71 Tamže.

72 BYSTRICKÝ, Valerián – MEDVECKÝ, Matej: Pragmatický a romantický vyzvedač. Špiónážna aféra za slovenského štátu. In: BYSTRICKÝ, Valerián – ROGUEOVÁ, Jaroslava a kol.: *Storočie procesov. Súdy, politika a spoločnosť v moderných dejinách Slovenska*. Veda, Bratislava 2013, s. 126.

73 Najbližšie mal k odbojovej skupine Justícia, ktorú viedol Karel Koch (1890 – 1981), ale aj k skupine Flóra (pracovala pod neformálnym vedením Květy Viestovej, švagrinej budúceho povstaleckého veliteľa Rudolfa Viesta). Obe skupiny vykonávali primárne spravodajské a humanitárne úlohy, hlásili sa k obnove Československa a uznávali londýnsku vládu a prezidenta Edvarda Beneša.

Matej Medvecký

súdom v Bratislave v dňoch 10. – 31. januára 1944. Súd dopadol, takpovediac, priaznivo – Schwarzovi a Fomferrovi súd uložil test 12 rokov väzenia (Schwarzovi tiež prepadli peniaze na účte vedenom na meno Franz Schreck a dostal zanedbateľný vedľajší trest 50 Ks), Štefánii Schwarzovej a Ignácovi Svitničovi 10 rokov, Elze Fomferrovej 6 rokov, Adolfovi Hurbaničovi 8, jeho manželke Anne 6 a Štefanovi Davidovi 7 rokov väzenia. Tibor Ábeles a Agneša Macháčková dostali po 1,5 roku, ostatné tresty dosahovali výšku maximálne 10 mesiacov väzenia, vo viacerých prípadoch podmienene. Napríklad Ľudovíta Vaneka súd odsúdil na peňažný trest 200 Ks ako trest hlavný a 50 Ks ako trest vedľajší – vo veci sabotáže v rafinérii Apollo bol totiž spod obžaloby oslobodený.⁷⁴ Na druhej strane ale ostal pod policajným dozorom a musel sa denne hlásiť, čo mu spôsobovalo v osobnom i pracovnom živote značné komplikácie.⁷⁵ Takéto tresty padli v prípade vyzvedačov pracujúcich pre krajinu, s ktorou bolo Slovensko vo vojnovom stave... Slovenský justičný aparát skrátka medzi opory ľudáckeho režimu nepatril. Naopak proces proti gen. Zaimovovi v Bulharsku sa niesol v úplne inej atmosfére. Zatknutých bolo približne 40 osôb a súd Zaimova po krátkom pojednávaní (konalo sa v dňoch 26. 5. – 1. 6. 1942) odsúdil na smrť. Poprava sa konala už v deň vynesenia rozsudku.

Ďalšie osudy

Fomferra so Schwarzom, ale aj s manželkami, si trest odpykávali vo väznici najprv v Bratislave, neskôr v Ružomberku. Tam boli na základe pokynu práve štátneho žalobcu Vagača premiestnení v máji 1944, pričom v rovnakom transporte išiel napr. aj Vladimír Velecký, odsúdený v prípade v roku 1940 rozloženej pročeškoslovenskej skupiny Demec.⁷⁶ Vďaka tomuto presunu sa už 26. augusta dostali na slobodu – do mesta vtedy vtrhli partizáni zo skupiny Jánošík⁷⁷ pod vedením Ernesta Bielika (1917 – 1995) a tí, okrem iného, prepustili väzňov z tamojšej väznice. Fomferra po svojom oslobodení pôsobil v Bielikovej jednotke ako politický komisár, neskôr pracoval v Banskej Bystrici a po potlačení Slovenského národného povstania (SNP) sa ukrýval v horách a neskôr v Kežmarku. Po vojne sa vrátil do Nemecka a pracoval v bezpečnostnom aparáte Nemeckej demokratickej republiky. V roku 1961 odišiel do dôchodku v hodnosti podplukovníka pohraničnej stráže a venoval sa písaniu pamätí. Jeho spomienky na pôsobenie na Slovensku vyšli pod názvom *V protifašistickém boji na Slovensku v letech 1940 – 1945* v zborníku *Proti Hitlerovi*,⁷⁸ ktorý v roku 1966 vydal Ústav dejín KSČ. Jeho spisy spomedzi materiálov ÚŠB vybrali pracovníci Národnej bezpeč-

74 ŠABA, f. Krajský súd Bratislava, sp. zn 312/1942.

75 SNA, f. 209, sign. 209-562-45 (v tejto zložke sa nachádzajú dokumenty týkajúce sa uvedeného vyšetrovania).

76 Tamže, sign. 209-693-27. Odbojová skupina Demec vznikla v roku 1940 z podnetu londýnskej vlády, pričom jej členovia plnili najmä spravodajské úlohy a pomáhali v prechodoch českých vojakov a odbojárov z protektorátu.

77 Brigáda sa sformovala okolo 8-členného výsadku, vyslaného na Slovensko začiatkom augusta 1944 Ukrajinským štábom partizánskeho hnutia. Maximálny stav dosiahla na prelome októbra a novembra 1944, keď mala mať okolo 1300 bojovníkov. Vo februári 1945 sa spojila s jednotkami Červenej armády.

78 FOMFERRA, Heinrich: *V protifašistickém boji na Slovensku v letech 1940–1945*, s. 221–238.

Červená kapela na Slovensku?

nosti v septembri 1945⁷⁹ a ani v súdnom spise sa protokol z vyšetrovania nezachoval. Dohľadať sa ho nepodarilo ani inde, len v odpise. Podobne je to aj v prípade Schwarzových výpovedí. Jeho výpoveď pred ÚŠB sa ale nenachádza ani v Suckého spisoch, ani vo fonde 209 (Ústredňa štátnej bezpečnosti), ani v súdnom spise.

Väčšina ostatných zúčastnených však také šťastie, ako Fomferra, nemala. Schwarz s manželkou sa taktiež pridali k bielikovcom a po krátkom výcviku sa Hans Schwarz stal guľometčíkom a Štefánia jeho pomocníčkou. Ich romantický a tragický vzťah sa skončil 2. septembra 1944 neďaleko Popradu, keď pri krytí ústupu časti jednotky guľometnou paľbou Schwarz padol.⁸⁰ Štefánia neskôr pracovala na povstaleckom vojenskom veliteľstve v Banskej Bystrici a po páde Povstania sa ukrývala v horách. Padla do zajatia, z ktorého sa jej podarilo utiecť, a opäť sa vrátila k Bielikovej partizánskej skupine. Záverom možno dodať ešte jednu Suckého osobnú spomienku: *Někdy v r. 1947, když jsem byl propuštěn na svobodu, setkal jsem se náhodou v Bratislavě na ulici se SCHWARTZOVOU. Když jsem se jí dotazoval jak se jí daří, odpověděla mi, že je vdova. Uvedla, že její manžel s FOMFERROU byl v době Slovenského národního povstání osvobozen partizány a aktivně se zapojil do boje proti německé armádě a v boji též padl. Rozhorčeně mluvila o FOMFERROVI, který se po osvobození z vězení ukrýval, boje se neúčastnil a po skončení války odjel i se svojí manželkou do Německa, kde má být údajně ve vyšší funkci.*⁸¹ Schwarzovej ďalšie povojnové osudy nie sú autorovi tejto štúdie známe.

Úspešný záťah ale pomohol Suckému aj Beňuškovi. Oboch čakalo povýšenie, Beňuška sa po odchode Petra Starinského z postu prednostu ÚŠB v roku 1942 stal jeho nástupcom. Jeho život sa ale skončil tragicky. V priebehu roku 1944 sa ÚŠB podarilo zistiť parciálne informácie o prípravách povstania na Slovensku, Beňuška ich však – podľa neskoršej výpovede I. Suckého – na základe pokynu prezidenta Jozefa Tisa neoznámil Nemcom a celú záležitosť polícia pozorovala a čakala. Ako vieme, Povstanie napokon vypuklo koncom augusta 1944 predčasne. Nemecké bezpečnostné orgány sa po príchode do Bratislavy intenzívne zaujímali o to, čo slovenskí predstavitelia o prípravách SNP vedeli. Pri prehliadke kancelárií na ÚŠB našli príslušníci nemeckých bezpečnostných formácií písomnosti, ktoré sa k prípravám Povstania vzťahovali. Beňušku sa síce na istý čas podarilo „upratať“ na štátnom policajnom úrade v Žiline, ale vo februári 1945 ho predsa len Nemci zatkli. Sucký pri svojich výsluchoch v 50. rokoch 20. storočia tvrdil, že mu Nemci ponúkali slobodu za svedectvo o tom, že Tiso o prípravách SNP vedel. Beňušková lojalita však bola silnejšia. Nasledovalo zaradenie do transportu, ktorý s vybranými politickými väzňami smeroval do koncentračného tábora Mauthausen, kde sa stopa po ňom stráca (údajne tam bol popravený).

Inšpektora Imricha Suckého príslušníci Národnej bezpečnosti zatkli 15. mája 1945 pred bratislavským policajným riaditeľstvom v aute NKVD, teda príslušníci NKVD ho koncom vojny zaistili a po zodpovedaní všetkých otázok, ktoré ich zaujímali, odovzdali slovenskej bezpečnosti. V roku 1947 ho Okresný ľudový súd v Bratislave odsúdil na niekoľko mesiacov, ktoré mal odpykané vo vyšetrovacej väzbe. Sudca

79 SNA, f. 209, sign. 209-579-9, záznam z 22. 9. 1945, podpísaný Hlavatý.

80 BIELIK, Ernest: *Partizánsky veliteľ spomína*. Pravda, Bratislava 1983, s. 98.

81 NA, f. ÚV KSC, nezaradené spisy, MV, protokol o výpovedi Imricha Suckého zo dňa 12. 3. 1958.

Matej Medvecký

Alojz Baraník to neskôr komentoval tak, že mali problém zohnať svedkov, ktorí by proti nemu chceli svedčiť, a to aj napriek tomu, že výzvu vysielal rozhlas.⁸² V novembri 1948, údajne s Ehrensteinovou pomocou, utiekol do Viedne, odkiaľ ho v septembri 1957 uniesla československá rozviedka. Z väzenia sa dostal až na amnestiu v roku 1968 a po krátkom čase emigroval späť do Viedne.⁸³

Nemenej zaujímavé sú aj osudy Kurta Ehrensteina. Po vojne sa k svojej činnosti priznal a objasnil aj motiváciu: *Ja za tento svoj čin, ako odmenu som dostal ako žid najprv žltú a pozdššie bielu legitímáciu, aby som nebol zo Slovenska deportovaný do Poľska. Ako ďalšiu odmenu som mal zato to, že keď môjho otca, ktorý už definitívne mal byť deportovaný do Poľska, bol na zárok Dr. Beňušku bez ďalšieho ponechaný na Slovensku. Po prezradení tohto veľkého prípadu, lepšie povedané uvedenie na stopu som nedostal od Dr. Beňušku alebo Suckého nijakú finančnú odmenu, keďže boli presvedčení, že ako odmena mi musí stačiť žltá a biela legitímácia pre mňa a pre otca, za ktorú sa v tom čase platili značné sumy u Dr. Vaška na čierno.*⁸⁴ Ehrenstein pracoval aj na ďalších prípadoch a okrem iného ÚŠB pomohol získať dôkazy proti holičovi Štefanovi Handerovi (1914 – ?), ktorý sa stal takisto konfidentom, jediným, ktorého kedy ÚŠB mala priamo v ilegálnom vedení KSS.⁸⁵ Aj pre túto jeho činnosť potom historické práce v období socializmu uvádzali 4. ilegálne ústredné vedenie KSS len ako dvojčlenné, a nie trojčlenné, ako to bolo v prípade ostatných. Ehrensteina a jeho otca výnimka z rasových zákonov platných na Slovensku chránila až do príchodu Nemcov, koncom roku 1944 však jeho otca, inak bývalého účastníka ruskej revolúcie a komisára Červenej armády, odtransportovali do koncentračného tábora. Ehrenstein podľa vlastnej výpovede vstúpil (inkognito) do Waffen SS, odkiaľ v septembri 1944 dezertoval. V polovici októbra 1944 ho zadržali príslušníci polovojenskej organizácie Deutsche Partei na Slovensku Heimatschutz a odovzdali ho príslušníkom Sicherheitsdienstu (SD) v Bačovanoch. Ehrenstein im ponúkol svoje služby a jeho prospešnosť im v telefonickom rozhovore potvrdil aj Sucký. Ehrenstein spočiatku tlmočil pri výsluchoch, pracoval pre úradovňu SD a Si-

82 Túto informáciu mi sprostredkoval známy slovenský historik Jozef Jablonický, ktorému to Baraník osobne rozprával na spoločnom posedení u prokurátora Antona Rašlu. Vyplyva to aj zo súdneho spisu, kde sa informácia o výzve v rádiu aj tlači nachádza. ŠABA, f. Okresný ľudový súd Bratislava, sp. zn. 357/1948.

83 Pozri viac MEDVECKÝ, Matej: *Spravodajské eso slovenského štátu. Kauza Imrich Sucký*, s. 101–113.

84 AÚPN, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, Fond starých písomností, a. č. 1976/3, Zápisnica napísaná dňa 20. 6. 1945 na národnej bezpečnosti v Bratislave v prítomnosti podpísaných. Vypočúvaný je Kurt Ehrenstein (fálne Ehrhardt Krátky). Židia, ktorí neboli v roku 1942 zaradení do transportov zo Slovenska do koncentračných táborov na území Poľska, museli mať výnimku. Existovali rôzne druhy výnimiek, pričom za ich pridelovanie bolo zodpovedné 14. oddelenie Ministerstva vnútra, ktoré viedol Anton Vašek (1905 – 1946).

85 Handera, vyučený holič, sa v komunistickej strane angažoval už v 30. rokoch. Po rozbití 3. ilegálneho vedenia KSS v roku 1942 viedol tzv. paralelné vedenie, ktoré sa neskôr zlúčilo s oficiálnou stranou. V rokoch 1943 – 1945 pôsobil ako konfident ÚŠB a pred koncom vojny utiekol do Rakúska. V roku 1947 napísal tajomníkovi ÚV KSS Karolovi Bacílkovi (nie je zrejme prečo práve jemu, ale z diktie listu vyplyva, že sa osobne poznali) vysvetľujúci list a chcel sa vrátiť na Slovensko. Napokon ale odcestoval do Argentíny. MEDVECKÝ, Matej: *Nepohodlný vedúci strany – dobrodružný osud Štefana Handera*. In: SYRNÝ, Marek a kol.: *Kolaborácia a odboj na Slovensku a v krajinách nemeckej sféry vplyvu v rokoch 1939 – 1945*, s. 231–252.

Červená kapela na Slovensku?

cherheitspolizei (SIPO) v Baťovanoch, súčasť Einsatzkomanda 14. Neskôr mal podľa rozsudku ľudového súdu a svedectiev dokonca pôsobiť ako priamo zamestnanec SD a vystupovať pod menom „Ekhard Kurth“, resp. „Ehrhardt Kratky“ (ide podľa všetkého o krycie meno, ktorým podpisoval doklady na ÚŠB v roku 1942). V rámci svojho pôsobenia sa napr. zúčastnil v polovici decembra 1944 na záťahu, v rámci ktorého nemecké bezpečnostné orgány vo Vyhniach zatýkali osoby podozrivé z účasti v Povstaní, pričom štyria ľudia boli popravení.⁸⁶ Na druhej strane sa zachovalo aj svedectvo, že Ehrenstein, „zamestnaný u Gestapa v Novej Bani“, zabránil vypáleniu dediny Tekovská Breznica, ktorej tento osud hrozil pre ukrývanie partizánov.⁸⁷ Ehrenstein vojnu prežil a po vojne ho zaistili príslušníci Národnej bezpečnosti. Údajne na základe „vplyvných“ intervencií sa dostal z väzenia. Podľa nepreverených informácií sa živil okrem iného pašovaním, ktoré v tom čase v slovensko-rakúskom pohraničí prevládalo. V roku 1948 sa v rámci obnovenia ľudového súdnictva pripravovala aj obnova procesu proti nemu, pred jeho začatím zo Slovenska odišiel do Rakúska, kam ho neskôr nasledovala aj jeho manželka. Po istom čase sa mu údajne podarilo odsťahovať sa do Austrálie, kde sa stopa po tomto človeku s netradičným a tragickým osudom stráca.

Tibor Ábeles sa taktiež dostal z väzenia po vypuknutí Povstania. Počas SNP pôsobil na štábe 1. partizánskej brigády M. R. Štefánika, kde dosiahol hodnosť nadporučíka. Vo svojom životopise píše, že padol do zajatia, v ktorom bol až do konca vojny. To je ale samo osebe zvláštne, pretože Nemci partizánov zvyčajne do zajatia nebrali. Zvyšok vojny podľa všetkého prežil v koncentračnom tábore Mauthausen. Po skončení vojny si urobil maturitu, zmenil si meno na Martin Kolár a v novembri 1945 vstúpil v hodnosti nadporučíka do Národnej bezpečnosti.⁸⁸ V roku 1946 pôsobil v Nemecku pri čs. misii pre vyhľadávanie vojnových zločincov a pre viaceré komplikácie zo strany bratislavského Povereníctva vnútra (nevyplácali mu plat, nemal trvalé zadelenie) požiadal o uvoľnenie. Neskôr pracoval v odboroch či národnom podniku Slovenská kniha a v roku 1965 sa vysťahoval do Izraela. Jeho ďalšie osudy nie sú autorovi tejto štúdie známe.

Väčšina členov Schwarzovej siete tvorili starší (okolo 40 rokov a viac) ľudia, bez vyššieho vzdelania. V neskoršom období sa už nepresadili vo vyššej politike. Výnimku tvorí Ján Ševčík (1896 – 1965), ktorý sa počas SNP stal povereníkom pôšt. V povojnovom období krátko zastával funkciu povereníka zdravotníctva, neskôr bol poslancom Demokratickej strany (DS) a po komunistickom prevrate sa stal predsedom „obrodenej“ DS, premenovanej na Stranu slovenskej obrody. Podľa historika Karla Kaplana sa v „ružovej nálade“ prezradil, že informuje o dianí v DS ľudí na sovietskom konzuláte v Bratislave.⁸⁹ Ani to mu nepomohlo – v roku 1952 bol zatknutý a o dva roky ho súd po zinscenovanom procese odsúdil na 18 rokov väzenia. Na slobodu sa dostal v roku 1960, o päť rokov zomrel, ešte pred svojou súdnou rehabilitáciou.

86 AÚPN, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, Fond starých písomností, a. č. 1976/3, Rozsudok OES Bratislava, 4. 11. 1948.

87 Tamže, Opis osvedčenia Miestneho národného výboru v Tek[ovskej] Breznici, 2. 7. 1945.

88 Pozri viac jeho osobný spis v ABS, f. Personálni spisy príslušníkov MV, personálny spis Martin Kolár, ev. č. 338/1920.

89 KAPLAN, Karel: *Pět kapitol o únoru*. ÚSD AV ČR – Doplněk, Praha – Brno 1997, s. 153–154.

Matej Medvecký

Otta Koslowského vydali po 2. svetovej vojne na súdne stíhanie do Československa. Počas vyšetrovacej väzby sa pokúsil o samovraždu, keď si jeho vyšetrovateľ zabudol (sic) v miestnosti pištoľ. Pri tomto pokuse sa len postrelil, ale ľudový súd v Brne ho po vyliečení odsúdil na trest smrti a tento aj urýchlene dňa 30. apríla 1947 vykonalí.⁹⁰

Generál Zaimov patrilo počas éry socializmu v Bulharsku medzi národných hrdinov a v Sofii existovalo na uctenie jeho pamiatky múzeum. Písali sa o ňom články, knihy a v roku 1966 o ňom natočili aj film *Cár a generál* (réžia Vulo Radev). Napriek bulharskej žiadosti ale československá strana taktne odmietla vydať dokumentáciu, ktorá sa k prípadu vzťahovala, pretože *gen. ZAJMOV i skupina na Slovensku pracovali pro sovětskou rozvědku. Dále proto, že skupinu na Slovensku vedli dva němečtí soudruzi, kteří po začtení na ÚŠB a Gestapu všechno vyzradili, a tak se Gestapo mohlo dostat na gen. ZAJMOVA. Jeden z těchto soudruhů má v NDR zastávat vysokou funkci ve stranickém aparátě, druhý padl ve Slovenském národním povstání.*⁹¹

Známy neznámy príbeh...

Na záver sa žiada dodať, že nejde o neznámy príbeh. Spomedzi slovenských historikov sa mu obsirnejšie koncom 80. rokov minulého storočia venoval Valerián Bystrický.⁹² Autor predkladanej štúdie sa ním stručne zaoberal vo svojej prvej monografii *Spravodajské eso slovenského štátu*⁹³, ako aj v spolupráci s Valeriánom Bystrickým v popularizačnej štúdiu uverejnenej v kolektívnej monografii *Storočie procesov*.⁹⁴ Na motívy osudov H. Schwarza a jeho manželky vznikol v roku 1976 film nazvaný *Do posledného dychu* (réžia Jozef Režucha). Hansa Schwarza tu hral Ivan Mistrík, Fomferru Jan Tríska. Tomuto pútavému počinu sa bohužiaľ nevyhli chyby, ktoré sa pri filmovom spracovaní skutočných historických udalostí objavujú často. Kým takpovediac umelecké odchýlky od reality obvykle historik nemá problém tolerovať, na škodu filmu boli zjavné absurdnosti či úplne vymyslené momenty. Dielo je poplatné dobe a vtedajšej ideologickej interpretácii. Napriek tomu je ale úplne pochopiteľné, že po tomto dramatickom príbehu filmári siahli. Predkladaná štúdia je doposiaľ najpodrobnejším pokusom o spracovanie tejto témy a je založená na doteraz najobsiahlejšej heuristickej báze. Jej ambíciou je pokiaľ možno priblížiť sa realite čo najviac a ukázať nielen na zaujímavý príbeh, ale na ňom poukázať aj na metodiku práce sovietskej vojenskej rozviedky v tomto období – aj keď toto sa týka primárne informácií, obsiahnutých v prvej časti textu. Pretože aj v prípade sovietskych spravodajských služieb platí, že osobnosť typu Kima Philbyho či Richarda Sorgeho sa vyskytne len výnimočne a dôstojníci sa musia obvykle spoliehať na mnoho menej významných zdrojov, na základe ktorých potom skladajú mozaiku poznatkov o plánoch a zámeroch druhej strany. Predkladaná prípadová štúdia ďalej na konkrétnom prípade dokumentuje, o aké kádre sa ZSSR

90 ADAMEC, Václav: *Mýtus Koslowski. Kriminální rada brněnské řídicí úřadovny Gestapa Otto Koslowski*, s. 89.

91 NA, f. ÚV KSČ, nezaradené spisy, MV, Informace pro soudruha ministra, 3. 2. 1962.

92 BYSTRICKÝ, Valerián: *Spolupráca antifäšistického hnutia na Slovensku s generálom Zaimovom*, s. 224–233.

93 MEDVECKÝ, Matej: *Spravodajské eso slovenského štátu. Kauza Imrich Sucký*, s. 101–113.

94 BYSTRICKÝ, Valerián – MEDVECKÝ, Matej: *Pragmatický a romantický vyzvedáč. Špionážna aféra za slovenského štátu*, s. 117–129.

Červená kapela na Slovensku?

vo svojich aktivitách opieral a vďaka čomu sa ich spravodajským službám v predmetnom období na „tajnom fronte“ darilo. Ukazuje zároveň, akým spôsobom sovietski vyzvedáci pracovali, ich „prácu s ľuďmi“, materiálne zabezpečenie, ale aj to, ako sa vyzvedný aparát vyrovnával s neočakávanými krízami. Pretože vypuknutie nemecko-sovietskej vojny skutočne môžeme považovať za extrémnu záťažovú situáciu. Ak by som chcel prípad zhodnotiť, nazdávam sa, že v prípade Fomferru aj Schwarza vybralo spravodajské oddelenie GŠ Červenej armády vhodné typy. Obaja mali skúsenosti s „životom na hrane“, a dokonca v ilegalite už z Nemecka. Obaja mali vojenský výcvik a reálne bojové skúsenosti zo Španielska a táto prax zaručovala, že budú chápať, aký typ informácií o nepriateľovi je pre armádu (vo vojne) potrebný. V prípade Fomferru za jeho osobné pozitívum považujem to, že išlo o človeka rozvážneho, resp. opatrného, pričom táto vlastnosť a až na výnimky prísne konšpiratívne správanie zrejme súviselo aj s jeho zrelým vekom (v roku 1940 mal 45 rokov). V prípade Schwarza, naopak, je zrejmä jeho iniciatívnosť a adaptabilnosť. Súčasne obaja svoju činnosť konali z presvedčenia. Nevýhodou Schwarzovej siete a súčasne jej nevyhnutným predpokladom bolo prílišné zapojenie do bratislavského komunistického podhubia a angažovanosť jej členov v ďalších aktivitách. A súvislosť s Červenou kapelou? S najznámejšími súčasťami, ktoré operovali v Nemecku či západnej Európe v podstate, ak odhliadneme od epizodických Fomferrových pobytov v Belgicku v rokoch 1938, resp. 1939, žiadna. Na druhej strane, pod Červenou kapelou bezpečnostné orgány 3. ríše rozumeli všetky sovietske spravodajské vysielачky vo svojej sfére vplyvu či na nimi okupovaných územiach. Nielen tri najznámejšie, ktorými boli skupina Leopolda Treppera, skupina dôstojníka Luftwaffe Harro Schulze-Boysena a manželov Harnackovcov a „červená trojka“ pod vedením Alexandra Radóa. Preto môžeme aj slovenskú skupinu dvoch rezidentov sovietskej vojenskej rozvedky a nimi riadených sietí považovať za súčasť takto chápanej Červenej kapely.

Zľava Heinrich Fomferra, Kurt Ehrenstein a Imrich Sucký

Repro: AMORT, *Čestmír: KSSS a náš národný odboj. Príspevek k histórii bratrské pomoci Komunistické strany Sovětského svazu národně osvobodeneckému boji československého lidu.* ČSAV, Praha 1961 a 2x NA

Matej Medvecký

Informace pro soudruha ministra.

Čs. akademie věd vydala na konci minulého roku knihu Č.Amorta "KSSS a náš národní odboj."

V této knížce je fotografie plukovníka Lidové policie NDR Heinricha FOMFERY a je tam připsáno, že byl jeden z prvních organizátorů partyzánského hnutí na Slovensku.

K osobě H.FOMFERY se nachází v našich archívech celá řada materiálů, které jej právě z doby jeho působení na Slovensku kompromitují. H.FOMFERA jako agent sovětské voj. zpravodajské služby pracoval na Slovensku s Janem SCHWARTZEM, který byl rovněž německé národnosti.

Oba jmenovaní byli vyškoleni ve zpravodajské škole v Moskvě a po r.1936 se zúčastnili bojů ve Španělsku. V r.1940 byli vysláni se zpravodajskými úkoly do Maďarska, odkud byli nuceni po krátké době odejít. Oba odcestovali na Slovensko. FOMFERA měl pas na jméno "Adolf Peter MALCHER" a SCHWARTZ na jméno "Franz SCHRECK". Na Slovensku pracovali opět zpravodajsky a SCHRECK kromě toho vytvořil diversní skupinu. Styk udržovali se Sovětským konsulátem v Bratislavě. Po přepadení SSSR nacisty, museli po určité době hledat nové spojení za účelem opatření náhradních součástí do vysílačky a finančních prostředků. Proto odjela někdy koncem roku 1941 manželka SCHWARTZE (tato dosud žije na Slovensku) do Sofie, kde měla potřebné získat přes tamější Sovětský konsulát.

SCHWARZOVÁ byla pracovníkem Sov.konsulátu napojena na generála ZAJMOVA, který plnil úkoly residenta sovětské voj. rozvědky pro celou střední Evropu.

V polovině února 1942 byli FOMFERA, SCHWARTZ i všichni jejich spolupracovníci ÚŠB pozatýkáni. H.FOMFERA i J.SCHWARZ ve svých výpovědích uvedli všechno co věděli a proto když ÚŠB předala protokoly F.GOLIZOVI, byli oba jmenovaní odvezeni do Berlína, kde byli asi 6 měsíců vyslýcháni. Na základě jejich výpovědí Gestapo zlikvidovalo celou sovětskou residenturu v Bulharsku, kde byly všechny osoby popraveny.

H.FOMFERA i J.SCHWARTZ byli potom odsouzeni slovenským soudem a v průběhu SNP osvobozeni. SCHWARTZ padl u Lupči a FOMFERA se dostal do SSSR.

3.2.1962.

Informácia pre ministra vnútra Lubomíra Štrougala o pôsobení Fomferru a Schwarzarza počas 2. svetovej vojny na Slovensku, 3. 2. 1962.

Zdroj: NA, f. ÚV KSČ, nezaranedane spisy, MV

Červená kapela na Slovensku?

Budova Policajného riaditeľstva v Bratislave, v rokoch 1940 – 1945 sídlo ÚŠB

Zdroj: autor